

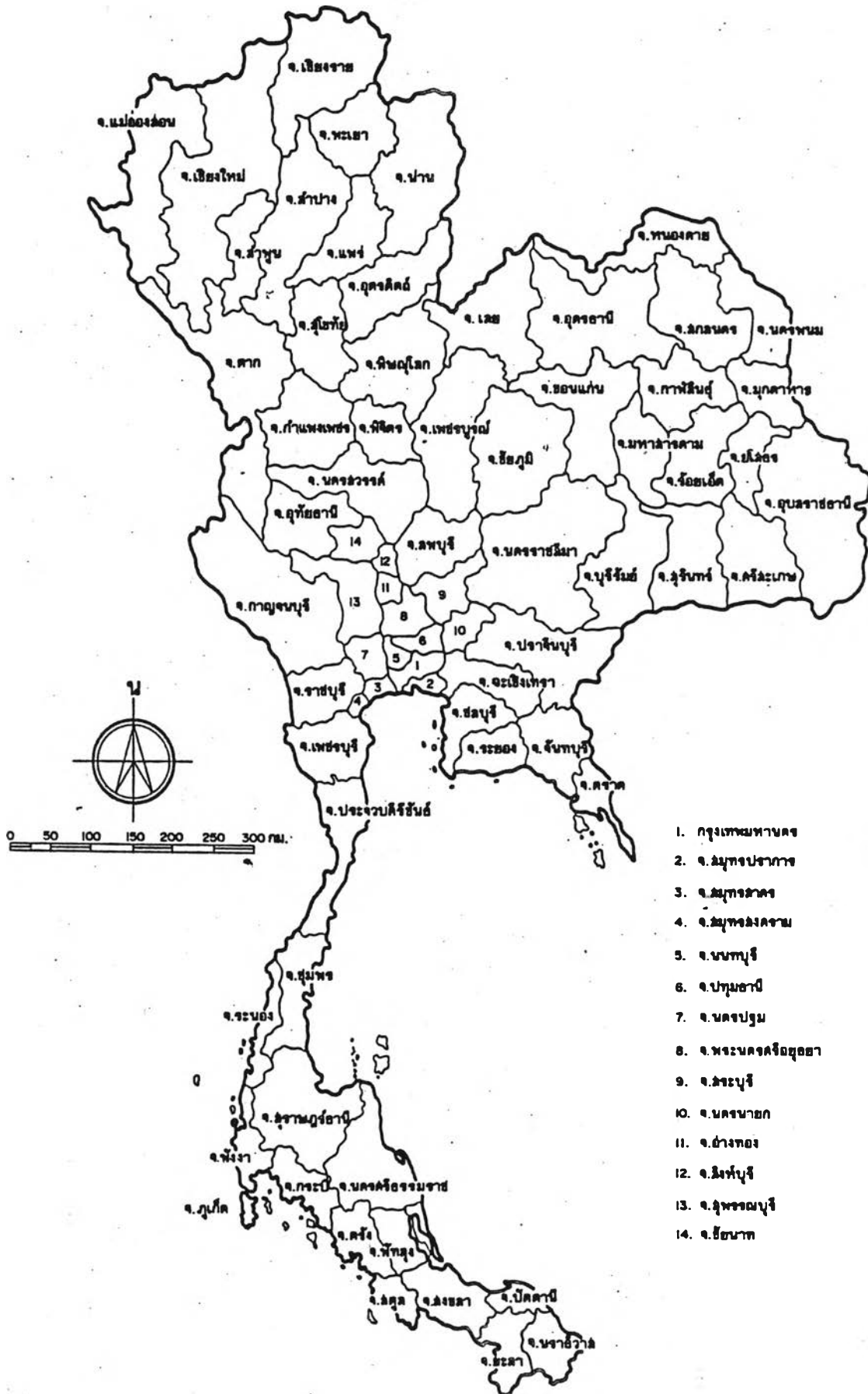
ชุมชนและการคัดเลือกชุมชน

ความนำ

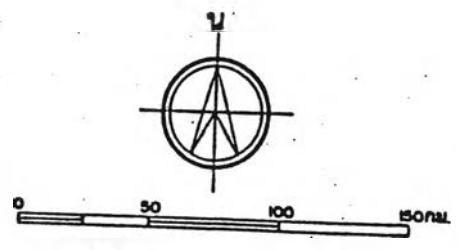
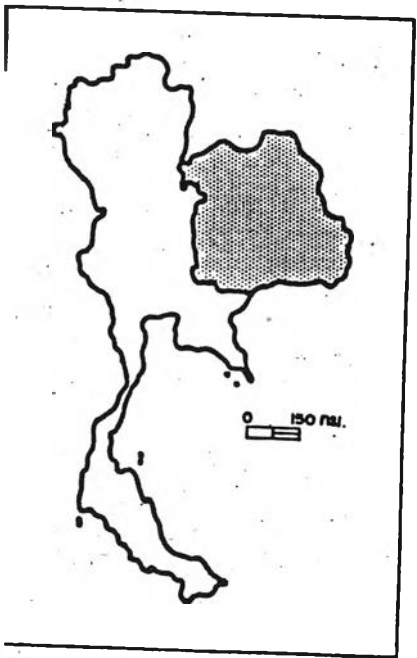
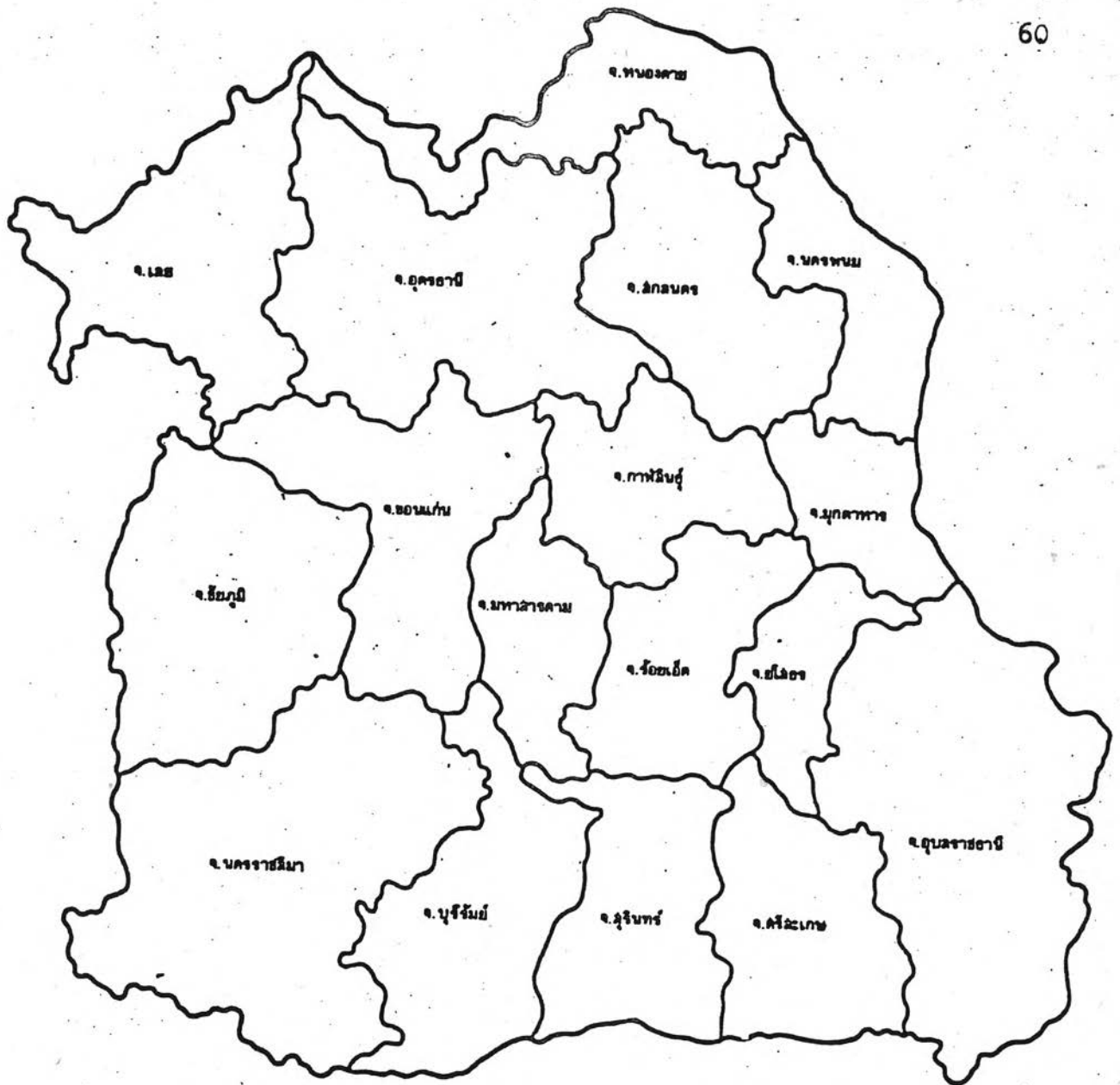
ในบทนี้ เป็นการ เริ่มต้นการปฏิบัติงานวิจัยในสนาม เนื่องจากการวิจัยนี้ได้ กำหนดขอบ เขตของการวิจัยไว้ว่า เป็นการศึกษาผู้นำในชุมชนชนบท 3 ประเภท ที่มีระดับ การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองแตกต่างกัน 3 ชุมชนในท้องที่อำเภอบึงกาฬ จังหวัด หนองคายซึ่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เหตุผลที่ได้เลือกทำการศึกษาชุมชน ชนบท ในท้องที่แห่งนี้ ก็เนื่องมาจากว่าการศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบเจาะลึก ผู้วิจัย ต้องเข้าไปพัวพันและศึกษาชุมชนอย่างละเอียด เป็นเวลายาวนาน ซึ่งในกรณีนี้ผู้วิจัยเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในท้องที่แห่งนี้มาแต่เดิมแล้วมากพอสมควร ทั้งนี้ เนื่องจากว่าผู้วิจัย ได้เกิดและเติบโตในท้องที่แห่งนี้มา เป็นเวลากว่า 20 ปี อีกทั้งผู้วิจัยมีหน้าที่การงานเป็น เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชน (พัฒนากร) ซึ่งเป็นผู้ที่ต้องลงไปปฏิบัติงานในพื้นที่ชุมชนชนบท อยู่เป็นประจำจนเกิดความคุ้นเคยและชำนาญมากพอสมควร

ฉะนั้นในบทนี้จะ เป็นการกล่าวถึงชุมชนและการคัดเลือกชุมชน ซึ่งจะ เริ่มต้น จากหัวข้อที่ว่าด้วย เรื่องชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันประกอบแนวความคิดและผลงานการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ นั่นก็คือ ความหมาย ของชุมชน ลักษณะของชุมชนชนบทไทย ลักษณะของชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทไปสู่ความเป็นชุมชนเมือง และนิยามที่ใช้จำแนกชุมชนชนบท ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาก็จะเป็นการกล่าวถึงการสร้างเกณฑ์และหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกและจำแนกชุมชนชนบท 3 ประเภทและสุดท้ายก็จะเป็นการแนะนำชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาโดยจะได้กล่าวถึงลักษณะต่างๆ ของชุมชนที่สำคัญ ทั้ง 3 ชุมชน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

แผนที่ประเทศไทยแสดงเขตการปกครอง พ.ศ.2526

1. กรุงเทพมหานคร
2. จ.สมุทรปราการ
3. จ.สมุทรสาคร
4. จ.สมุทรสงคราม
5. จ.นนทบุรี
6. จ.ปทุมธานี
7. จ.นครปฐม
8. จ.พระนครศรีอยุธยา
9. จ.ลพบุรี
10. จ.นครนายก
11. จ.อ่างทอง
12. จ.สิงห์บุรี
13. จ.สุพรรณบุรี
14. จ.ชัยนาท

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แผนที่จังหวัดหนองคาย

- ตำบลในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย
- 71 ต. โนเมือง
- ตำบลในเขตอำเภอเมืองหนองคาย
- 02 ต. กวนวัน
  - 10 ต. เวียงคุก
  - 17 ต. ทองกอมเกาะ
  - 19 ต. สีกาย
  - 08 ต. บึงขัง
  - 14 ต. ดินโสม
  - 18 ต. เมืองหมี่
- ตำบลในเขตอำเภอท่าบ่อ
- 02 ต. ทองนาง
- ตำบลในเขตอำเภอศรีเชียงใหม่
- 01 ต. พานพร้าว
  - 03 ต. พระพุทธบาท
  - 09 ต. โพนสา
  - 02 ต. บึงแกมม้อ

แผนที่จังหวัดหนองคาย

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, แผนที่แสดงเขตอำเภอ ตำบล เทศบาล และข้อมูลพื้นฐานของจังหวัด พ.ศ. ๒๕๒๔ หน้า ๑๒๕.

ชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1. ชุมชน

คำว่า "ชุมชน" มีนักวิชาการและผู้รู้ได้ให้ความหมายในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

โวลรี เนลสัน (Nelson 1955:81) กล่าวว่า "ชุมชน" หมายถึง กลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในที่มีขอบเขตอันจำกัดแห่งหนึ่ง มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีการแบ่งปันในสภาวะขั้นมูลฐานของชีวิตร่วมกันและจากความสัมพันธ์ต่อกันจะแบ่งปันและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อติดตามความสนใจร่วมกัน

อาร์เธอร์ ดันแฮม (Dunham 1958:7) ได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชนไว้ ดังนี้ชุมชนหนึ่งคือกลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกัน และมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่วไปอย่างเดียวกัน ตั้งมองเห็นจากมารยาท ประเพณี ขนบธรรมเนียมและแบบแห่งการพูด

เจ. เอฟ. สไตเนอร์ (Steiner 1930:161) ได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบที่ทำให้เป็นชุมชนนั้นมี 3 อย่างคือ กลุ่มของบุคคล อาณาเขตท้องที่ และประโยชน์ที่สำคัญของประชาชน

ชาร์ล ฮอฟเฟอร์ (Hoffer n.d.:5) ให้ความหมายไว้ชัดเจนพอสมควรว่า ชุมชนหนึ่งประกอบด้วยประชาชนซึ่งอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินที่ต่อเนื่องกัน และเป็นผู้ซึ่งมีความสนใจร่วมกันกับผู้อื่น อย่างน้อยหนึ่งอย่างหรือมากกว่าที่เป็นเหตุให้ต้องอยู่อาศัยบนผืนแผ่นดินนั้น

โวลแลนค์ วอร์เรน (Warren 1963:6) ได้เขียนในหนังสือ The Community in America อธิบายความหมายของชุมชนว่า อาจจะแยกพิจารณาได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographically) ชุมชน หมายถึงอาณาบริเวณที่มีขอบเขตโดยเฉพาะ และมีกลุ่มคนที่อยู่ในอาณาบริเวณนั้น

2. ความผูกพันหรือความรู้สึกทางจิตใจ (Psychologically) ชุมชนหมายถึง ความรู้สึกผูกพันด้านจิตใจของกลุ่มคนที่มีการติดต่อซึ่งกันและกัน มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

3. ด้านสังคมวิทยา (Sociologically) ชุมชนหมายถึงความรวมถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีกลุ่มคนอยู่ในอาณาบริเวณนั้น และหมายถึงความรวมถึงแนวพฤติกรรมและการสัมพันธ์ติดต่อซึ่งกันและกันของกลุ่มบุคคลที่รวมกันอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน

โรเบิร์ต แมค ไอเวอร์ (Robert Mac Iver อ้างอิงถึงใน ไพร์สัน เคเซรินทร์ 2516: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ให้ความหมายคำว่า "ชุมชน" ว่าชุมชนคือ กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และสมาชิกทุกคนได้ให้ความสนใจในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มชนนั้นร่วมกัน มิเพียงแต่ให้ความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ (particular interest) แต่ให้ความสนใจโดยทั่วไป ซึ่งมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน หรือ ชุมชน หมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างง่าย ๆ เช่น หมู่บ้านหนึ่ง (a village) ชนเผ่าหนึ่ง (a Tribe) หรือการอยู่ร่วมกันขนาดใหญ่ เช่น เมืองๆ หนึ่ง (a city) หรือ ประเทศหนึ่ง (a Nation)

จักรกฤษณ์ นรินทิดุงการ (2527:27) ได้กล่าวว่า โดยทั่วไปแล้วชุมชนจะต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ (1) เป็นอาณาบริเวณ (2) เป็นแหล่งรวมของประชากร และ (3) เป็นระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกที่อยู่ในชุมชนและความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2506:91) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่ เป็นทาง มีขอบเขตอันเดียวกัน และผู้คนเหล่านั้นมีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการติดต่อซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง

สำหรับ พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ (2517:91) อธิบายนิยามการพัฒนาชุมชนได้เขียนไว้ว่า ชุมชนต้องมีปัจจัยอันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น 3 ประการ คือ บริเวณชุมชน ประชาชน และระบบความสัมพันธ์ของประชาชน

จากคำนิยามที่กล่าวมานี้ จึงพอสรุปความหมายของ "ชุมชน" (community) ซึ่งถือได้ว่าเป็นความหมายที่ใช้สำหรับการวิจัยนี้ คือ ชุมชนจะต้องมีองค์ประกอบดังนี้

1. กลุ่มคนหรือประชาชน (people) ที่อาศัยรวมกันอยู่ในอาณาบริเวณหรือพื้นที่ (area) เดียวกัน หรือผืนแผ่นดินที่ต่อเนื่องกันมีขอบเขตแน่นอน
2. ความสนใจของคนร่วมกัน (common interest) และการปฏิบัติต่อกัน (interaction)
3. ความสัมพันธ์ของสมาชิก (relationship) ที่ผูกพันให้อยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น

หากหันมาพิจารณากระบวนการบริหารการปกครองของไทย แล้วจะเห็นว่า หมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ ตลอดจนจังหวัดหรือภาค ก็ถือได้ว่าเป็นชุมชนเป็นชุมชนเดียวกัน เพราะประกอบด้วยองค์ 3 แห่งชุมชนนั้นทั้งสิ้น ผิดกันแต่ว่าขนาดของชุมชนย่อมจะไม่เท่ากันตามแต่ประเภทของชุมชน นอกนั้นยังจะเห็นได้ว่า บางชุมชนอยู่ในอีกชุมชนหนึ่ง เช่น หมู่บ้าน ก็อยู่ในตำบล ตำบลก็อยู่ในอำเภอ เป็นต้น แต่โดยทั่วไปแล้วมักจะแบ่งประเภทของชุมชนอย่างกว้างๆ เป็น "ชุมชนชนบท" และ "ชุมชนเมือง" ซึ่งอาจจะพิจารณาตามขนาด (ใหญ่หรือเล็ก) ส่วนประกอบภายใน (มากหรือน้อย) ความหนาแน่นของประชากร

(มากหรือน้อย) ฯลฯ

2. ชุมชนชนบทไทย

สำหรับการวิจัยนี้เป็นการวิจัยในชุมชนชนบท ฉะนั้นเพื่อเป็นการทำความเข้าใจเบื้องต้นที่นี้จะขอล่าวถึง ชนบทหรือชุมชนชนบท ชุมชนชนบทไทย ชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การนิยามที่ใช้สำหรับการวิจัยนี้ก่อนที่จะพิจารณาคัด เลือกและแนะนำชุมชนที่นำมาเป็นตัวอย่างเป็นการศึกษาซึ่งจะได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป

"ชุมชนชนบท" หรือที่เรียกว่า "บ้านนอก" นั้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้อธิบายไว้ว่า หมายถึง เขตแดนที่อยู่พ้นจากตัวเมืองออกไป

คนไทยส่วนใหญ่มิมีชีวิตอยู่ในชนบท แต่ก่อนนี้เราเรียกว่าบ้านนอก ซึ่งคงจะหมายถึงบ้านที่อยู่ข้างนอกเมืองหรือนอกเขตชุมชนใหญ่ คนที่อยู่ในชนบทส่วนใหญ่เป็น ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน คนเหล่านี้ทำการเกษตรประเภทต่างๆ ซึ่งทำให้พวกคนในเมืองมีกินเพียงพอ และยังเหลือขายออกไปต่างประเทศอีกมาก ทำให้ประเทศไทยได้เงินตราต่างประเทศสมาใช้ลงทุนในการอุตสาหกรรมและอื่นๆ (โฆสิต บั้น เบียมรัชฎ์ 2526:1)

ความจริงแล้ว ความหมายของคำว่า "ชุมชนชนบท" ในประเทศไทยมิได้มีค่าจำกัดความที่ชัดเจน (จักรกฤษณ์ นรินดิษคุณการ 2527:30) ในทางราชการถือว่าพื้นที่ใดอยู่นอกเขตเทศบาลแล้วก็ถือว่าเป็นชนบท ในกรณีนี้ ความหมายของความแตกต่างระหว่างชุมชนเมืองกับชนบทจะอยู่ที่ระดับความหนาแน่นของประชากรและระดับรายได้ของชุมชนตามหลักเกณฑ์ของการจัดตั้งเทศบาล โดยทั่วไปแล้ว ที่ใดเป็นหมู่บ้านและตำบลที่มีได้เป็นเขตเทศบาลก็ถือได้ว่าเป็นชนบท อย่างไรก็ตาม ข้อควรพิจารณาประกอบก็คือ

1. เขตการปกครองที่กำหนดเป็นหมู่บ้านนั้น บางครั้งมิได้สอดคล้องกับขอบเขตของชุมชนชนบทกล่าวคือ ในชุมชนชนบทอาจจะมีเขตปกครองมากกว่า 1 หมู่บ้าน

ลักษณะ เช่นนี้มักจะปรากฏในชุมชนชนบทขนาดใหญ่ และเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมา เป็น เวลานานแล้ว

2. ในชุมชนชนบทนั้น ระบบความสัมพันธ์แตกต่างกับชุมชนเมือง โดยเฉพาะในระบบ เศรษฐกิจและระบบสังคม ในส่วนของ เศรษฐกิจชุมชนชนบทนั้น จะเป็นระบบการผลิตเพื่อบริโภคก่อน แล้วจึงใช้ส่วนที่เหลือเพื่อการแลกเปลี่ยน แต่ทั้งนี้ก็ย่อมจะขึ้นอยู่กับระบบการผลิตและการตลาด บางชุมชนจะมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนน้อยกว่าบางชุมชน อย่างไรก็ตาม ระบบตลาดก็ยังอยู่ในสภาพของการผูกขาดในแง่ของการซื้อและขาย เช่นเดียวกับระดับของเทคนิคการผลิต ยังมีระดับ เทคนิคการผลิตสูงเท่าไร ก็จำเป็นจะต้องมีระดับการลงทุนมากขึ้นเท่านั้น การผลิตเพื่ออุปโภคจะมีประมาทจำกัด เพื่อความต้องการของชุมชน เป็นส่วนใหญ่ ส่วนในแง่ของการผลิตบริการนั้นอาจจะมีอยู่น้อยหรือแทบไม่มีเลย ฉะนั้น ระดับของความพึ่งพิง (dependency) ของชุมชนชนบทที่มีต่อชุมชนเมืองจึงมีอยู่มากน้อยตามระดับการผลิตที่เหลือเพื่อขาย

ในส่วนของระบบสังคมนั้น ระดับของความสัมพันธ์จะ เน้นความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมากกว่าความสัมพันธ์ทางการ และบรรดากลุ่มสังคมทางการจะมีน้อย สถาบันที่สำคัญในชนบทก็คือสถาบันศาสนา เครือญาติ และครอบครัวสภาพ เช่นนี้จะเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานขององค์การที่เป็นทางการที่เกี่ยวข้องในกรณี เช่นนี้ลักษณะผู้นำจะตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าความเป็นผู้นำในองค์การทางการ เช่นที่พบในชุมชนเมือง (จักรกฤษณ์ นรินดิศกุลการ 2527:30-31)

ในชุมชนชนบทดั้งเดิมของไทยหรือชุมชนชนบทไทยในอดีตนั้น จักรทิพย์ นาดสุภา (2527) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญที่น่าสนใจหลายประการ กล่าวคือ

ชุมชนชนบทไทยมีสภาพความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย เช่น การผลิตเป็นแบบพอเพียงคือผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน ไม่ได้ผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเพื่อขาย ดังที่มีคำพูดติดปากชาวชนบทว่า หากิน หรือ หาอยู่หากิน (จักรทิพย์ นาดสุภา 2527:19) หมายความว่า มีอาหารกินชาวชนบทก็พอใจแล้ว เมื่อมีเวลาว่าง ชาวชนบทผู้ชายก็จะปรึกษากันว่า พรุ่งนี้จะ

ไปหาสัตว์ป่าที่โหดมากิน ส่วนผู้หญิงคุยกันเรื่องทอผ้า หรือเรื่องไปหาข้าว อันล้วนแต่เป็นเรื่องการหาอาหารมายังชีพ ผู้เฒ่าหลายคนให้ภาพการผลิตเพื่อยังชีพในสมัยก่อนไว้ชัดเจนว่า หากินไม่ได้หาเพื่อขาย หรือ ทำเพื่อกินไม่รู้จะไปขายทางไหน หรือ อยู่เพลินไม่ได้ต้องหากิน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527:19)

ส่วนอาชีพที่สำคัญที่สุดของชาวชนบทก็คือ การทำนา ซึ่งเป็นการทำเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527:19)

ความเชื่อของชาวชนบทในเรื่องผีสาง เทวดาได้มีสืบต่อกันมานาน เป็นต้นว่าเชื่อในผีบรรพบุรุษ คือเชื่อว่า เมื่อ บุคคลตายไปผีของเขาก็ยังคงเฝ้าคอยดูแลปกป้องรักษา และช่วยเหลือลูกหลานอยู่ เรียกว่าผีบ้านผีเรือน ซึ่งนับย่อนขึ้นตามสายบรรพบุรุษจนนับไม่ได้ ความเชื่อนี้ทางภาคเหนือเรียกว่า ผีปู่ย่า และทางภาคใต้เรียกว่า ผีตายาย แม้ชนชาติส่วนน้อย เช่นพวกข่าก็นับถือผีบรรพบุรุษ เรียกว่าผีพ่อผีแม่ ชาวชนบทไทยมีหอผีบรรพบุรุษนี้อยู่บนหิ้งในห้องนอนของแต่ละครอบครัว ในระดับหมู่บ้านมีผีของชุมชนหมู่บ้าน ในชุมชนทางเหนือเรียกว่า ผีเสื้อบ้าน มีศาลอยู่ในหย่อมป่า มีไม้ใหญ่ที่หึ่งเหลือไว้ช่วยหมู่บ้าน เรียกว่า ป่าเสื้อบ้าน ทางภาคอีสานเรียกว่า ผีปู่ตา มีศาลอยู่ในหย่อมป่าเช่นเดียวกันเรียกว่า ตงปู่ตา สำหรับชาวชนบทในรัฐฉานถือว่า ผีของชุมชนหมู่บ้านสิงสถิตย์อยู่ที่เสาจางบ้าน (หลักบ้าน) และทำบุญให้บรรพบุรุษของหมู่บ้านอยู่ที่นั่น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527:45-46) ความเชื่อในเรื่องผีสาง เทวดาที่ยกตัวอย่างมานี้ ได้เป็นรากฐานของความเชื่อทางศาสนาที่มีอยู่ชุมชนชนบทของไทยสืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ในด้านความสัมพันธ์กันของชาวชนบท จะ เป็นไปในรูปของการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ช่วยกันคานา เกี่ยวข้าว นวดข้าว เรียกว่าการลงแขก โดยใช้หลักว่าใครทำเสร็จแล้วไปช่วยผู้ยังไม่เสร็จ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527:33) ในการหาเลี้ยงชีพอื่นก็มีการช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกันด้วย เช่น ในการจับปลาในภาคใต้แต่เดิมใช้อวนทับตลิ่งซึ่งต้องการคนลากถึง 40 คน ก็ใช้วิธีขอแรงกัน แล้วแบ่งปลาให้ตอบแทนหรือในการถางป่าเพื่อทำสวนผลไม้ ก็มีการขอแรงมาช่วยกันพร้อมทั้งขวาน ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้านชนบทนี้รวมไปถึงการขอข้าวกินด้วยโดยเฉพาะในเวลาขาดแคลน

อาจ เป็นการขอยืมข้าวหรือข่ข้าวโดยทำงานให้เล็กน้อย เช่น ช่วยคานา หรืออาจเป็นการให้กันเปล่าๆ โดยเฉพาะระหว่างญาติพี่น้อง การร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจการสังคม เช่น การปลูกเรือน การทำบุญ บวชนาค แต่งงาน งานศพ งานเทศกาล มีอยู่ชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการร่วมกันใช้และรักษาสาธารณสมบัติในหมู่บ้าน เช่น บ่อน้ำ วัด และป่าตลอดจนมีการร่วมมือกันระหว่างชุมชน หมายถึง การร่วมกันป้องกันภัยอันตรายที่จะมาถึงหมู่บ้าน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527:33)

ความ เกี่ยวดอง เป็นญาติทางสายโลหิตของสมาชิกในชุมชนชนบทของไทย ก็ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้แรง เกี่ยวพันภายในชุมชนมีอยู่สูง แม้ เป็นชุมชนหรือหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ค่อนข้างโดดเดี่ยว ไม่ได้ติดต่อกับชุมชนภายนอกอย่างมาก แต่สมาชิกภายในชุมชนยังคงเป็นที่ นื่องกันอยู่มาก ร่องรอยของความ เกี่ยวพันทางสายโลหิตยังปรากฏให้เห็นจากการใช้ความ เป็นญาติสมมติ คือชาวชนบทนิยมใช้ศัพท์แสดงความเป็นญาติในการ เรียกขาน เสมอ จุดหมายก็ เพื่อรวมหมู่บ้านให้ เป็นอันหนึ่งอัน เดียวกันในรูปของความ เกี่ยวข้อง เป็นญาติดัง เช่น ศัพท์ เรียกหัวหน้าหมู่บ้านว่า พ่อบ้าน ได้แสดงร่องรอยว่าหมู่บ้านวิวัฒนาการมาจากครอบครัว หรือค้ำพองเพยแสดงความกังวลบางองศาได้สะท้อนความสำคัญของการ เป็นญาติพี่น้องและการระแวงคนแปลกหน้า ดังคำกล่าวที่ว่าไม่รู้จักหัวนอนปลายตีน หรือ ร้อยพ่อพันแม่ เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527:34-35)

ในปี พ.ศ.2522 คนไทยทั้งสิ้นมีจำนวน 45 ล้านคน มีคนที่อยู่ในหมู่บ้านต่างๆ ในชนบทถึง 33 ล้านคน คนที่อยู่ในชนบทบางส่วนได้อพยพเข้ามาใน เมืองและช่วยทำงานในด้านอื่นๆ เกือบทุกด้าน คนชนบทเหล่านี้เมื่อเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน เมืองนาน เข้าก็กลายเป็นในเมืองและไม่ค่อยจะกลับไปอยู่อาศัยในชนบท (โฆลิต บัน เปียมรัษฎ์ 2526:1)

ในปัจจุบันหรือในอดีตอันไกลนี้ ชุมชนชนบทไทยมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงไปบ้างพอสมควร ขณะเดียวกันลักษณะแบบดั้ง เดิมก็ยังคงมีอยู่มาก กล่าวคือในฐานะที่เป็นอาณานิคมจะเป็นผลจากความสามารถอันที่จะทำให้ประโยชน์จากลักษณะภูมิศาสตร์แวดล้อมของกลุ่มผู้ที่มีมิลลาเนาทั้งในแง่ของการอยู่อาศัย และการทำมาหากิน จะนับ ลักษณะของชุมชนในแง่นี้จึงขึ้นอยู่กับระดับความรู้ความสามารถทางเทคนิคพื้นบ้าน(folk technology)

ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ เป็นระยะเวลาอันยาวนานระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และการขยายการตั้งถิ่นฐานของชุมชน เกิดขึ้นโดยมิได้มีการวางแผนของชุมชนในแง่ของทางการวางแผนชุมชนทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น จึงมักจะพบว่าลักษณะของชุมชนมีความแตกต่าง ต่างกันไปตามลักษณะภูมิศาสตร์ เช่น ในภาคกลางของไทย ชุมชนจะกระจายเป็นแนวยาวไปตามแม่น้ำลาลอง โดยมีพื้นที่ทำนาอยู่แยกจากดินที่พืกออาศัย แต่ในทางภาคใต้บริเวณทาสวนยาง ดินที่อยู่จะไม่รวม เป็นกระจุก แต่จะกระจายไปตามบริเวณสวนซึ่งเป็นของคนส่วนในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะอยู่รวมกันเป็นกระจุก ซึ่งเรียกว่า คุ่ม และจะหนาแน่นตามแหล่งน้ำ สำหรับภาคเหนือ นั้น โดยทั่วไปก็มีลักษณะอยู่รวมกันเป็นกระจุก เช่นเดียวกัน (จักรกฤษณ์ นรินดิศคุณการ 2527:32-33) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของคนชนบทมักอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน คนชนบทที่มีอาชีพทางการเพาะปลูกมักจะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลอง หรือใกล้กับแหล่งน้ำสาธารณะจำพวกหนองบึง เพื่อสะดวกในการมีน้ำไว้กินไว้ใช้ในครัวเรือน ใช้ในการเพาะปลูกหรือใช้เป็นทางคมนาคมติดต่อกัน ลักษณะหมู่บ้านของชนบทไทยโดยทั่วไปมีหลายแบบแบบที่เห็นกันอยู่มากคือการตั้งบ้านอยู่เรียงรายเป็นหมู่บ้านริมคลองหรือริมถนน จะเห็นได้มากในชนบทภาคกลาง อีกแบบหนึ่งก็คือ ครัวเรือนตั้งอยู่ใกล้กันในละแวกเดียวกัน เป็นกลุ่มๆ และล้อมรอบไปด้วยทุ่งนาหรือไร่หมู่บ้านนี้มีอยู่ทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (โฆสิต บั้น เปี่ยมรัชฎ์ 2526:3) ในปัจจุบันได้มีการสร้างเส้นทางคมนาคมไว้อย่างกว้างขวาง ฉะนั้นจึงมักจะพบหมู่บ้านใหม่เกิดขึ้นตามสองข้างทางถนนที่ก่อสร้าง

ทุกชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกันในทางสภาพภูมิศาสตร์แวดล้อม เช่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกเหนือจากสภาพของดินปนทรายแล้ว ลักษณะของดินเค็มของที่ราบสูงโคราชจะกระจายอยู่ทั่วไปในภาคอีสานตอนใต้ ซึ่งจะ เป็นข้อจำกัดของการใช้พื้นที่เพาะปลูก ส่วนในภาคกลางนั้นในบางแห่งจะพบปัญหาของดินเปรี้ยว โดยสรุปแล้ว อาจจะกล่าวได้ว่าชนบทไทยส่วนใหญ่แล้วสามารถเข้าไปได้ถึงได้โดยการคมนาคม เป็นส่วนใหญ่ การตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยจะมีลักษณะ เป็นกลุ่มมากกว่าการกระจาย การขยายตัวของชุมชน เป็นไปโดยไม่มีผังชุมชน ลักษณะทางภูมิศาสตร์แม้จะแบ่งเป็นภาคได้กว้างๆ ตามที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้วก็ตาม ลักษณะเฉพาะทางกายภาพของชุมชนก็ยังมีอยู่

คนในชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร การเกษตรเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับดิน น้ำ และอากาศเป็นอย่างมาก ชีวิตคนในชนบทจึงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ถ้าปีไหนฝนตกตามฤดูกาลพืชผลก็จะงอกงาม ถ้าปีใดแห้งแล้งพืชผลก็จะเสียหาย คนชนบทก็จะเดือนร้อนมีข้าวไม่พอกิน ต้องไปกู้หนี้ยืมสินเพื่อจะมาซื้อข้าวกิน ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตที่สำคัญของคนชนบท ไม่ว่าจะทำอะไร เมื่อไร หรือจะกินอะไร ก็ขึ้นกับธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ชาวนามักจะเริ่มปลูกข้าวในช่วงฤดูฝน โดยการไถและหว่านหรือปักดำในช่วงเดือนมิถุนายน-สิงหาคม และจะเก็บเกี่ยวในเดือนพฤศจิกายน-มกราคม การทำนาโดยอาศัยน้ำฝนนี้เรียกว่า "การทำนาปี" ส่วนภาคใต้ซึ่งฝนตกมากกว่าในภาคอื่นๆ ชาวนาในภาคใต้จึงเริ่มการไถเพื่อเตรียมพื้นที่ และปักดำในเดือน กรกฎาคม-กันยายนและจะเก็บเกี่ยวในเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม อาหารการกินของคนชนบทก็อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ ได้แก่ พวกพืชผักท้องถิ่น เช่น กระถิน ยอดมะขาม หน่อไม้ ผักบุ้ง ผักกระเฉด ตำลึง เป็นต้น ซึ่งชาวชนบทไม่ต้องซื้อกินเหมือนคนในเมือง นอกจากนี้ พวกสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นก็ใช้เป็นอาหารสำหรับคนชนบทได้ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกกันว่าภาคอีสานมักกินพวกจิ้งหรีด ตั๊กแตนตัวอ่อนของตั๊กแตนไหม้ ส่วนทั่วไปก็กินปูนา กบและเขียด ตลอดจนกุ้งฝอยและปลาที่มากับกระแสน้ำในฤดูน้ำ คนชนบทในภาคอีสานมักจะนำปลาและกุ้งที่จับได้นำมาทำเป็นปลาร้าและกุ้งแจ่ว เพื่อเก็บไว้กินนานๆ ส่วนคนชนบทที่อยู่ใกล้บริเวณอ่าวไทย เช่น สมุทรปราการ สมุทรสงคราม ก็ได้อาศัยธรรมชาติคือน้ำทะเลทำนาเกลือ หรือทำการประมง การทำมาหากินของคนชนบทจึงขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่นซึ่งไม่เหมือนกัน แตกต่างจาก คนที่อาศัยอยู่ในเมือง ส่วนใหญ่ไม่ทำการเกษตร ชีวิตประจำวันของคนในเมืองจึงไม่ต้องอาศัยธรรมชาติมากเท่ากับคนในชนบท การไม่ต้องพึ่งธรรมชาติทำให้คนในเมืองมีวิถีชีวิตซึ่งมักถือกันว่าเจริญแล้วคือ จะเลือกทำอะไรก็ได้หลายอย่าง ตัวอย่างเช่น ทำการค้า ทำอุตสาหกรรม การก่อสร้างและให้บริการ สิ่งเหล่านี้ไม่ต้องรอฟ้ารอฝน แต่ขึ้นอยู่กับเงินทุนและเครื่องจักรกลมากกว่า ในปี 2522 การค้าเป็นกิจการต่างๆ นี้ ให้ผลผลิตต่อประเทศดังนี้ การทำการค้าคิดเป็นร้อยละ 18.5 การทำอุตสาหกรรมร้อยละ 19.7 การก่อสร้างร้อยละ 5.3 และการให้บริการร้อยละ 9.3 แต่คนในเมืองต้องพึ่งพาอาหารการกินซึ่งเป็นผลผลิตมาจากชนบท การที่คนในเมืองมีเงินไปซื้อ เครื่องจักรและเครื่องใช้จากต่างประเทศนั้น ส่วนหนึ่งก็เนื่องจาก เงินที่ขายผลผลิตเกษตรที่คนชนบทผลิตได้ และวัตถุ

ดิบที่ใช้ในอุตสาหกรรมประเภทอาหาร พวกผักและผลไม้กระป๋อง น้ำมันพืชก็ใช้วัตถุดิบมาจาก การเกษตรทั้งสิ้น ดังนั้น ความเจริญในเมืองเกือบทั้งหมดในประเทศไทยจึงมีรากฐานมาจากชนบท (โฆสิต ชื่น เข้ม รัชฎ์ 2526:1-3)

ในด้านของประชากรชุมชนชนบทนั้น พบว่า ขนาดของประชากรในชุมชนชนบท จะแตกต่างกันตามขนาดของชุมชน แม้ว่าในทางเขตการปกครองจะเป็นลักษณะเดียวกัน เช่น เขตสุขาภิบาลทับปุด อำเภอทับปุด จังหวัดพัทลุง มีประชากรเพียง 552 คนและมีจำนวนบ้านอยู่ 84 หลังคาเรือน แต่สุขาภิบาลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี กลับมีประชากรถึง 61,512 คน และมีจำนวนบ้านอยู่ถึง 9,769 หลังคาเรือน (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ สำนักวิจัย 2515:47,66) ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าความแตกต่างจะมีอยู่เสมอไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะของชุมชนประเภทใด โดยทั่วไปแล้ว ขนาดของครอบครัวในภาคต่างๆ มีความแตกต่างกันคือ ขนาดของครอบครัวในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือใหญ่กว่าภาคอื่นและถ้าจะ เปรียบเทียบผู้ทำงานกับขนาดครอบครัวแล้วจะเห็นว่าครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ต้องทำงานเลี้ยงดูคนในครอบครัวมากกว่าภาคอื่นๆ

โดยสรุปแล้วขนาดของครอบครัวชนบท เมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวในเมืองแล้วก็จะมีความใหญ่กว่าเสมอ ขนาดของครอบครัวในชนบทที่ใหญ่กว่าในเมืองนั้นในแต่ละครอบครัวจะประกอบด้วยคนใน 3 วัยคือ บู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และลูก โดยที่สังคมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมครอบครัวทางมารดา (matrilinear family) ฉะนั้นจึงมักจะเป็นครอบครัวที่มีตายาย พ่อแม่ และลูก นอกจากนั้นแล้ววัยในการแต่งงานและอัตราการมีบุตรในชนบทจะมีสูงกว่าในเมือง (Titaya Sovanajata and Peerasit Kamnualsilpa 1979:18,2) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นที่ชัดเจนว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรในชนบทมีมากกว่าในเมือง ในด้านความแตกต่างระหว่างภาคนั้น ภาคเหนือและภาคกลางมีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรน้อยกว่าภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนั้นการเคลื่อนย้ายของประชากรในชนบทอาจจะพิจารณาอย่างกว้างขวางออก เป็นการเคลื่อนย้ายระหว่างชุมชนชนบท ส่วนใหญ่จะเป็นการเคลื่อนย้ายของผู้ชายสืบเนื่องมาจากการแต่งงาน เช่น ในเขตจังหวัดมหาสารคาม สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และยโสธร ซึ่งเป็นเขตของทุ่งกุลาร้องไห้ มีการเคลื่อนย้ายเข้ามาแต่งงานถึง 84.1% ส่วนการเคลื่อนย้ายระหว่าง

ชนบทสู่เมืองนั้น ส่วนใหญ่จะสืบเนื่องมาจากการหางานและชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเคลื่อนย้ายมากที่สุด แต่ข้อที่น่าสังเกตก็คือ แม้ประชาชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเคลื่อนย้ายมากก็ตาม แต่เป็นการเคลื่อนย้ายชั่วคราวมากกว่าจะเป็นการย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐาน เช่น จากการศึกษาเปรียบเทียบประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาทำงานในกรุงเทพฯ ปรากฏว่า 78.7% ของกลุ่มตัวอย่าง 779 คน ยังมีเจตนาที่จะกลับไปถิ่นภูมิเนาเดิม (Titaya Suvanajata and Rapee Suvanajata 1981) โดยสรุปแล้ว จะเห็นว่า ชาวชนบทจะมีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรสูง การเคลื่อนย้ายของชาวชนบทจะมีทั้งการเคลื่อนย้ายระหว่างชุมชนชนบทด้วยสาเหตุของการแต่งงานแต่ การเคลื่อนย้ายเข้าเมืองจะเป็นการเคลื่อนย้ายสืบเนื่องจากทางเศรษฐกิจ แต่การเคลื่อนย้ายจากชนบทเข้าเมืองอาจจะเป็นการชั่วคราวและขึ้นอยู่กับความสำเร็จในอาชีพที่กระทำในเมือง อย่างไรก็ตาม ยังมีการเคลื่อนย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ในอดีต ถ้าศึกษาประวัติของชุมชนก็จะเห็นว่า มีการเคลื่อนย้ายประเภทนี้มาก แต่ด้วยสภาพปัจจุบันพื้นที่มีจำนวนจำกัดมากขึ้น การเคลื่อนย้ายไปตั้งชุมชนใหม่จึงมีน้อยลง (จักรกฤษณ์ นรินดิศงการ 2527:39)

ในส่วนของอาชีพ โดยที่อาชีพในชนบทเป็นอาชีพเกษตรกรรม ฉะนั้นจึงไม่สู้แตกต่างกันมากนักในแง่อาชีพหลัก กล่าวคือครอบครัวชนบทดังที่กล่าวแล้วว่าส่วนใหญ่จะมีอาชีพทางการเกษตร ลักษณะครอบครัวจะเป็นครอบครัวใหญ่มีสมาชิกในครอบครัวหลายคน ชนบทในอดีตนิยมมีลูกหลายคน เพื่อจะได้มีลูกๆ ไว้ช่วยทำนา ทำไร่ เพราะทำคนเดียวหรือสองคนไม่ไหว เด็ก ๆ จะเติบโตอยู่กับพ่อแม่และไปโรงเรียนที่มีอยู่ในชนบทนั้น ๆ ส่วนใหญ่เด็กชนบทจะเรียนจบชั้นประถม 6 ซึ่งเป็นชั้นระดับที่เด็กทุกคนต้องเรียนจบระดับนี้ ตามกฎหมาย ทั้งนี้ เพื่อที่เด็ก ๆ ทุกคนจะได้อ่านหนังสือ เขียนหนังสือได้ และยังมีความรู้ อย่างอื่น ๆ ด้วย เช่น ความรู้เรื่องสุขศึกษา รวมทั้งความรู้ที่จะช่วยตัวเองและเพื่อนบ้านใน การที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ เมื่อเด็ก ๆ จบชั้นประถมศึกษาภาคบังคับแล้ว บางส่วนก็จะมาเรียนต่อในอำเภอหรือ เมืองในชั้นที่สูงต่อไป เด็กบางส่วนก็จะอยู่บ้านช่วยพ่อแม่ ทำงานบ้าน เลี้ยงน้องหรือช่วยงาน เกษตรภายในครอบครัว เมื่อถึงวัยรุ่นหนุ่มสาวบางส่วนก็จะพากันออกไปทำงานนอกเขตที่ตนอยู่ อาจไปทำงานในเมืองใกล้ๆ หรือไปทำงานอื่น ที่ไม่ใช่งานเกษตรในเมืองหลวง เช่น โรงงานอุตสาหกรรม หรือก่อสร้าง เป็นต้น เด็กหนุ่มสาวบางส่วนที่มีได้ย้ายไปทำงานที่อื่นก็จะอยู่ช่วยพ่อแม่ทำกิจการอาชีพของพ่อแม่ต่อไป

เมื่อเวลาผ่านไป ผู้ที่อยู่กับพ่อแม่ก็จะรับช่วงที่ดินที่พ่อแม่ทำอยู่มาทำต่อ ส่วนเด็ก ๆ ที่ได้เข้าไปเรียนต่อในเมือง หรือจังหวัด หรือเมืองหลวง คือ กรุงเทพฯ นั้น ก็อาจจะเรียนจบจบ การศึกษาขั้นสูง และส่วนใหญ่จะหางานทำในกรุงเทพฯ เลยไม่ได้กลับไปอยู่ถิ่นฐานเดิมของตน จึงไม่มีโอกาสที่จะนำความรู้ความสามารถกลับไปช่วยทำนุบำรุงและปรับปรุงชนบทเดิมที่ตนเคยอยู่มา

ในส่วนของสุขภาพอนามัยของชุมชนชนบทนั้น ย่อมเป็นที่ทราบโดยทั่วไปแล้วว่า อัตราการตายของทารกสูงกว่าชุมชนในเมือง เช่น ในการสำรวจการเปลี่ยนแปลงของประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อปี 2518 อัตราการตายของเด็กที่ชุมชนนอกเขตเทศบาลเท่ากับร้อยละ 63.9 แต่ในเขตเทศบาลมีเพียงร้อยละ 40.3 และปรากฏว่า ภาคเหนืออัตราการตายของเด็กเหลือร้อยละ 54.4 และภาคกลางเท่ากับร้อยละ 48.5 อัตราเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการขาดบริการในเรื่องของแม่และเด็กในทางสาธารณสุข นอกจากนี้โรคที่สำคัญชุมชนชนบทก็คือ โรคทางเดินอาหาร โรคพยาธิ โดยเฉพาะคนชนบทเป็นโรคพยาธิร้อยละ 63 บางหมู่บ้านในภาคอีสานจะเป็นโรคพยาธิถึงร้อยละ 100 โรคโลหิตจางก็เป็นกันมาก ชาวนาในภาคอีสานเป็นโรคโลหิตจางถึงกว่าร้อยละ 90 มีผลทำให้พลังรับรู้และการเรียนรู้ต่ำลง ร่างกายอ่อนแอและประสิทธิภาพการทำงานลดลง โรคติดเชื้อก็เป็นกันมาก เพราะกินอาหารไม่เพียงพอขาดสารอาหารที่มีคุณค่าต่อร่างกาย ทำให้ขาดภูมิคุ้มกันโรค กลไกทำงานไม่ดี ติดเชื้อได้ง่าย เช่น ท้องเดิน ไข้หวัด ไข้หวัดใหญ่ วัณโรค ไข้มาลาเรีย มีคนไข้ในชนบทจำนวนมากที่ตายในโรงพยาบาลด้วยโรคติดเชื้อนี้ (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ 2526:13)

ส่วนการศึกษาก็เช่นเดียวกัน ชาวชนบทมีการศึกษาในระดับต่ำ ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดของโอกาสอย่างไรก็ตาม ข้อพิจารณาก็คือการศึกษาสูงก็เป็นปัจจัยอันหนึ่งที่จะทำให้เกิดการย้ายออกจากชุมชน เพราะการศึกษาเป็นการเพิ่มโอกาสของอาชีพและการการขยายฐานะของสังคม ตัวอย่างเช่น หมู่บ้านสีทวนในจังหวัดอุบลราชธานี ปรากฏว่าเยาวชนได้ออกไปศึกษาในระดับที่สูงขึ้นทั้งในตัวจังหวัดและกรุงเทพฯ ทำให้หมู่บ้านมีสมาชิกที่อายุสูงกว่าหมู่บ้านอื่น ซึ่งส่งผลต่อกำลังคนของชุมชนในอนาคต ดังนั้น การศึกษานอกระบบจะมีความจำเป็นในฐานะที่จะเพิ่มระดับความสามารถทางเทคโนโลยีของชุมชน (จักรกฤษณ์ นรินดิศนุงการ 2527:41) สิ่งที่ควรจะกล่าวถึงอีกอย่างหนึ่งของชาวชุมชนชนบทซึ่งเกี่ยว-

ข้องกับการด้อยการศึกษา คือ ความไม่รู้ และการขาดความรู้ในสภาพแวดล้อมที่จะสามารถช่วยตนเองได้ ไม่รู้ถึงวิธีที่จะปรับปรุงการผลิตให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ไม่มีความรู้เรื่องการป้องกันตนเองจากโรคภัยไข้เจ็บและป้องกันโรคระบาดของสัตว์เลี้ยงซึ่งเป็นอาหารพื้นบ้านของพวกเขา ในด้านความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชนแล้วผู้ที่อยู่ในบ้านในชนบทนอกจากจะประกอบค้าขาย พ่อ แม่ และลูกแล้ว บางครอบครัวจะมีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ด้วย ลูกๆ ที่แต่งงานไปแล้วมักจะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กับบ้านเรือนของพ่อแม่ ดังนั้น ผู้คนในละแวกบ้านเดียวกันจึงมักมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ชีวิตในชนบทจึงเป็นชีวิตที่อบอุ่นด้วยญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ใกล้ๆ กัน ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามทุกๆ หมู่บ้านมักมีวัดหรือสถานที่ทางศาสนาเป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านและมีบทบาทต่อชีวิตในชนบทส่วนใหญ่อย่างมากจนทุกวันนี้ (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ 2526:3)

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ภายในระบบครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนฝูงซึ่งชาวชนบทมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นและคอยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันแล้ว ระบบความสัมพันธ์ในระดับที่เหนือขึ้นไปในรูปของระบบผู้นำ ระบบความเชื่อและระบบเศรษฐกิจ จะมีลักษณะสืบเนื่องและรวมอยู่ด้วยกัน อยู่ในกลุ่มบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น ทั้งนี้เป็นผลของระบบเลือกสรร ที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชนและจากภายนอกชุมชนทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากหน่วยงานราชการได้เข้าไปเกี่ยวพันในหลายรูปแบบ สิ่งแรกคือระบบผู้นำซึ่งใช้ระบบกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในส่วนนี้เป็นการขยายตัว (extension) ของระบบราชการออกไปในการปกครองและพัฒนา ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งสภาตำบล (กสต.) และคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ที่จะรับผิดชอบในการริเริ่มและกำหนดโครงการพัฒนา นอกจากนั้นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านยังทำหน้าที่ปกครองในตำบล หมู่บ้าน ตลอดจนการเก็บภาษีการไปรษณีย์ของชุมชน-ชนบท ในขณะที่เดียวกันทางราชการก็ยังมีเจ้าหน้าที่ส่งลงไปปฏิบัติงาน ด้านต่างๆ กล่าวคือมีพัฒนากร เกษตรตำบล อนามัยตำบล ครู ตำรวจตำบล ซึ่งประจำทำหน้าที่อยู่ในชุมชนและในบางชุมชนที่อยู่ในเขตปฏิบัติงานพิเศษ เช่น ของกรมชลประทานหรือของ กรป.กลาง ก็จะมีเจ้าหน้าที่ของกรมชลประทาน และหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ประจำอยู่เป็นครั้งคราว เพื่อให้การปฏิบัติงานต่างๆ ได้ผล ก็จะมีการรวมกลุ่มชาวบ้านออกมาในหลายรูปแบบนอกเหนือจากสภาตำบลและคณะกรรมการหมู่บ้านแล้ว เช่น กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี เด็ก และเยาวชน เป็นต้น แต่ละกลุ่มก็ทำหน้าที่ตามเป้าหมายเฉพาะ

นอกจากการจัดเป็นกลุ่มแล้วยังมีการจัดตั้งบุคคลเป็นส่วนเสริม เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.) ผู้นำชานาของกรมส่งเสริมการเกษตร ถ้าจะพิจารณาในรูปขององค์การแล้ว สายสัมพันธ์ขององค์การได้จัดไว้อย่างดีแล้ว ในแง่ของโครงสร้าง ฉะนั้น ทางราชการมีโอกาสที่จะดำเนินงานได้อย่างกว้างขวาง และเป็นที่น่าสังเกตว่าบุคคลในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับราชการ เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในระดับผู้นำของชุมชนและเกี่ยวข้องกับผู้ดำรงตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในลักษณะของอำนาจและอิทธิพลมากกว่า ฉะนั้น ภายใต้ความสัมพันธ์ ดังกล่าวก็จะทำให้เกิดการรวมศูนย์ของผู้นำ ภาพที่เห็นก็คือ การมีหลายองค์กรแต่จำนวนผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กร เหล่านั้นจะเป็นคนกลุ่มเดียวมากกว่าการกระจายไปในหลายกลุ่ม เมื่อเป็นเช่นนี้ โดยรูปขององค์กรต่างๆ แม้จะมีหลายองค์กรซึ่งก่อให้เกิดขึ้นก็จริง แต่กลุ่มบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งต่างๆ ในองค์กรเหล่านั้นก็คือ กลุ่มบุคคลกลุ่มเดียว (จักรกฤษณ์ นรินตินตุงการ 2527:41-42)

3. ชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สำหรับชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ชนบทอีสาน นั้น นอกจากลักษณะสำคัญบางประการที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ยังมีส่วนที่ควรจะนำมากล่าวถึงเพื่อความเข้าใจเพิ่มเติม คือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานมีพื้นที่ทั้งสิ้น 170,218 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเท่ากับ 106.4 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 33.12 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ประกอบด้วย 16 จังหวัด ได้แก่ อุตรดิตถ์ หนองคาย สกลนคร เลย ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ชัยภูมิ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร และ นครพนม ลักษณะภูมิประเทศทั่วไปเป็นที่ราบกว้างใหญ่เรียกว่า "ที่ราบสูงโคราช" ซึ่งมีระดับความสูงเฉลี่ยของพื้นดินสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 100-200 เมตร ที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือล้อมรอบด้วยเทือกเขาเพชรบูรณ์ เทือกเขาดงพญาเย็น เทือกเขาพนมดงรัก และอีกด้านหนึ่งจรดริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวกับราชอาณาจักรไทย เนื้อที่ของภาคประมาณ 2 ใน 3 เป็นพื้นที่เขตลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี ซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ต้นน้ำของแม่น้ำดังกล่าวอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา และชัยภูมิ ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนพื้นที่อีก 1 ใน 3 ซึ่งอยู่ตอนเหนือของภาค มีเทือกเขาภูพานเป็นสันปันน้ำกั้น เป็นแนวยาวจากจังหวัดเลยจนถึงจังหวัดนครพนม ซึ่งแบ่งออกเป็นอีกส่วนหนึ่งจากเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำดังกล่าว และเอียงลาดลงสู่แม่น้ำโขงเช่นเดียวกัน ปัจจุบันผลผลิตและรายได้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณครึ่งหนึ่งมาจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ด้วยการปลูกพืชที่สำคัญไม่กี่ชนิด เช่น ข้าว ปอ ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลผลิตส่วนรวมของภาคให้ขยายตัวในอัตราต่ำ และมีสัดส่วนต่อผลผลิตรวมของประเทศลดลงในระยะเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนชนบทและความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการทำการเกษตร ซึ่งมีอยู่จำกัดและอัตราการเพิ่มเฉลี่ยต่อปีของประชากรในระยะเวลาที่ผ่านมาอยู่ในอัตราสูง ประกอบกับการสร้างทางหลวงแผ่นดินบุกเบิกเข้าไปในพื้นที่ใหม่ ทำให้ประชาชนอพยพเข้าไปทำการบุกเบิกป่าไม้โดยเฉพะต้นน้ำลำธารเพื่อทำการเพาะปลูกเป็นการถาวรจำนวนมากติดต่อกันมานาน ในช่วงระยะเวลาเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา ป่าไม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกบุกรุกทำลายอย่างน่าวิตก ดังจะเห็นได้จากในปี 2504 ภาคอีสานมีพื้นที่ป่าไม้ถึง 44.3 ล้านไร่ ในปี 2522 เหลือประมาณไม่เกิน 17.2 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 16.2 ของพื้นที่ภาคทั้งหมดเท่านั้น ป่าส่วนที่เหลือส่วนใหญ่เป็นป่าแดงและป่าเต็งรัง ซึ่งมีลักษณะที่แห้งแล้ง จึงมีคุณสมบัติอันต่อการอนุรักษ์ดินน้ำและสภาพอากาศน้อยมาก การที่สภาพทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ประกอบกับปัญหาการว่างงานของแรงงานในอีสาน ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปการว่างงานแฝงหรือทำงานไม่เต็มที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากถิ่นที่อยู่ ดังนั้นการอพยพของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นเสมอ นอกจากอพยพภายในภาคเดียวกันแล้ว ยังมีการอพยพออกไปยังภาคอื่นๆ อีกด้วย ทั้งในแง่การอพยพถาวรและอพยพชั่วคราว จากการสำรวจสำมะโนประชากรในปี 2513 พบว่า ประชากรในภาคอีสานอพยพไปยังภาคกลาง ซึ่งส่วนใหญ่ ได้แก่ กรุงเทพมหานครถึง 3 แสนคน และภาคเหนือ 2 แสนคน โดยไปทำการบุกเบิกเปิดป่าหาที่ทำกินใหม่ และอีกประมาณ 3 หมื่นคนอพยพไปเป็นกรรมกรเหมืองแร่และรับจ้างทั่วไปที่ภาคใต้ นอกจากนี้ข้อมูลของกรมแรงงานแสดงให้เห็นว่า มีผู้มาสมัครงานที่สำนักงานจัดหางานในกรุงเทพฯ จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะตกปีละประมาณ 6,000 - 7,000 คน ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่จะเป็น

การเคลื่อนย้ายแรงงานตามฤดูกาล จำนวนแรงงานชนบทที่เข้ามาหางานทำ ค่อนข้างสูงในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว คือ ประมาณเดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม หลังจากนั้นจะค่อยๆ ลดลงในเดือนมิถุนายนจนถึงสิ้นเดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูเพาะปลูก ต่อมาการเข้ามาหางานทำชั่วคราวจะเพิ่มสูงขึ้น ตั้งแต่เดือนตุลาคมจนถึงสิ้นปีหลังฤดูเก็บเกี่ยว การเคลื่อนย้ายจะเป็นเช่นนี้ทุกปี ยกเว้นปีที่เกิดผิดปกติทางธรรมชาติ เช่น ฝนแล้งและฝนทิ้งช่วงเช่นในปี 2520 เกิดฝนแล้วจัด จำนวนแรงงานชนบทที่เข้ามาหางานทำในช่วงฤดูเพาะปลูก เฉพาะในเขตกรุงเทพฯ สูงกว่าปีปกติถึง 6 เท่า นอกจากนี้ยังมีแรงงานจากอีสานอีกจำนวนหนึ่งไปหางานทำในเขตจังหวัดใกล้เคียงกรุงเทพฯ เป็นจำนวนไม่น้อย

ส่วนการอพยพภายในภาคเดียวกันก็มีอัตราค่อนข้างสูง จากสถิติในปี 2513 โดยเฉพาะการอพยพเข้าสู่จังหวัดอุดรธานี สกลนคร เลย และหนองคาย ซึ่งเป็นพื้นที่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงนั้นมีจำนวนถึง 5 แสนราย ผู้อพยพได้บุกเบิกป่าไม้เพื่อทำการเกษตร จนเป็นผลทำให้สภาพป่าสูญเสียไปเป็นอันมาก จังหวัดที่มีผู้อพยพออกมากที่สุด ได้แก่ ขอนแก่น นครราชสีมา มหาสารคาม และร้อยเอ็ด ซึ่งมีผู้อพยพประมาณ 7 แสนคน และกว่าร้อยละ 71 ของจำนวนดังกล่าวได้อพยพเข้าสู่บริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนเหนือของภาค ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำดังกล่าวมาแล้ว (โฆสิต ปัน เปี่ยมรัชฎ์และคณะ 2524 : 7 - 10) สำหรับการดำเนินงานอาชีพในชุมชนชนบทนั้น การทำงานส่วนใหญ่จะเป็นงานต่อเนื่องกันเกือบตลอดปี ช่วงที่ทำงานหนักที่สุดคือ ช่วงเดือน 5, 6 (ประมาณเดือนเมษายน - พฤษภาคม) การเพาะปลูกในเดือน 5 เป็นระยะเริ่มต้นของการปลูกข้าว งานในช่วงนี้ได้แก่ การเตรียมดินสำหรับตกกล้าหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้วในเดือน 2 ของปีต่อมาจะเริ่ม ขุดไร่ ขุดสวน เตรียมเพราะปลูกพืชอย่างอื่นต่อไป เช่น พักทอง แตงกวา เนื่องจากช่วงนี้เป็นฤดูแล้งจึงต้องปลูกพืชที่ไม่ต้องการน้ำมาก ในเดือนอื่นจะเป็นการรักษาและรอเก็บผลจากพืชที่ปลูก ช่วงนี้แม่บ้านจะทำงานฝีมือต่างๆ อยู่ที่บ้าน เช่น ปั่นฝ้าย ทอผ้า ซึ่งทำเพื่อให้ใช้ในครอบครัว มีเพียงส่วนน้อยที่นำออกขาย ในระหว่างการทำงานชาวบ้านจะมีงานประจำปี หรือที่เรียกว่า "งานบุญ" ควบคู่ไปด้วย เมื่อเปรียบเทียบช่วงเวลาการทำงานและการจัดงานประจำปี จะเห็นได้ว่า ในช่วงที่ทำงานหนักมาคือ เดือน 2 และเดือน 7 จะไม่มีงานบุญ งานบุญจะมีมากและเป็นการจัดงานใหญ่ในช่วงปลายปีซึ่งใกล้ฤดูเก็บเกี่ยว และหลังจากเก็บข้าวขึ้นฉางแล้ว ในช่วงเดือน 12 และเดือน 1 จะมีงานเลี้ยงฉลองกันแทบทุกบ้าน (นลินี ดันธุนันต์ 2525 : 49 - 50)

ตารางที่ 3.1 ช่วงเวลาการทำงานอาชีพและงานบุญประเพณี

เดือน	ฤดูกาล	งานด้านการเกษตร	งานบุญ
เดือน1: ธันวาคม	ฤดูหนาว	ขุดมันซึ่งปลูก เดือน3/ เดือน6, ยังเกี่ยวข้าว	บุญปีใหม่
เดือน2: มกราคม	ฤดูหนาว	เตรียมขุดไร่-ขุดสวน	ไม่มีงานบุญ
เดือน3: กุมภาพันธ์	ฤดูร้อน	ปลูกฟักทอง แดงกว่า มันสำปะหลัง(พืชที่ไม่ต้องการน้ำมาก)	บุญข้าวจี
เดือน4: มีนาคม	ฤดูร้อน	ปลูกฟักทอง แดง ผัก มัน	บุญเขาส
เดือน5: เมษายน	ฤดูร้อน	ตกกล้า, ไถนา หว่านกล้า	สงกรานต์
เดือน6: พฤษภาคม	ฤดูร้อน	ตกกล้า	บุญบั้งไฟ
เดือน7: มิถุนายน	ฤดูฝน	ดำนา	ไม่มีงานบุญ
เดือน8: กรกฎาคม	ฤดูฝน	ดำนา	บุญเข้าพรรษา
เดือน9: สิงหาคม	ฤดูฝน	เริ่มทำสวนถั่วลิสง สวนผัก พริก	บุญข้าวห่อ
เดือน10: กันยายน	ฤดูฝน	ทำสวนต่อจากเดือน 9	บุญห่อข้าวสาก
เดือน11: ตุลาคม	ฤดูหนาว	เกี่ยวข้าว	บุญออกพรรษา
เดือน12: พฤศจิกายน	ฤดูหนาว	เกี่ยวข้าววัน (ข้าวสันป่าตอง)	บุญกฐิน

การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านจะอยู่กันเป็นกลุ่มของญาติ เมื่อมีการแต่งงานจะปลูกบ้านอยู่ใกล้ๆ กัน การแต่งงานส่วนใหญ่ยังต้องอยู่ในความเห็นชอบของญาติผู้ใหญ่และการเลือกคู่ครองเองตามความสมัครใจมีน้อย แต่ไม่ค่อยปรากฏมีการขัดขืนจากคู่สมรสเท่าใดนักในกรณีที่ผู้ใหญ่จัดการเรื่องคู่ครองให้ ความช่วยเหลือระหว่างญาติพี่น้องมีมาก การทำนา ทำไร่ จะช่วยกันทำในกลุ่มญาติพี่น้อง แม้ว่าที่นาก็จะมีการโอนสิทธิ์กันไปแล้วก็ตาม เช่นเมื่อมีสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น จากการแต่งงาน การมีบุตร นานที่มีอยู่เดิมจะได้รับการโอนสิทธิ์ให้สมาชิกใหม่ แต่การทำนายังคงทำร่วมกัน ในหนึ่งครอบครัวจะมีตั้งแต่ ปู่-ย่า (ตา-ยาย) พ่อ แม่และลูก อยู่ด้วยกัน การมีคนแก่อยู่ในบ้านเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระบางอย่างได้ เช่น การเลี้ยงดูเด็กระหว่างที่พ่อ-แม่ต้องทำนาหรือต้องนอนที่เตียงนา การหุงหา-

อาหาร คูแลบ้าน เลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะในครอบครัวที่แต่งงานใหม่ หัวหน้าครอบครัวอยู่ในวัยหนุ่มสาว และต้องออกไปทำงานที่ไร่นาทุกวัน จะฝากลูกไว้ให้ ย่า-ยาย เป็นผู้ดูแล ครอบครัวหนึ่งจะมีบุตร 3-4 คน การวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิด เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในปัจจุบัน (นลินี ตันธวานิตย์ 2525:56-57) การรวมกลุ่มทางสังคม ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสายโลหิต การแต่งงาน เพื่อนฝูง และการรวมกลุ่มอื่นเนื่องมาจากบ้านเรือนใกล้เคียงกัน (local association) หลักเหล่านี้คือหลักใหญ่ๆ ที่ชักนำให้ผู้คนมาสังสรรค์กัน ในทางปฏิบัติต่างๆ ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และพิธีการต่างๆ กลุ่มเครือญาตินี้อาจมีได้ทั้ง 2 ฝ่าย คือทั้งทางบิดาและมารดา แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นญาติทางมารดา เนื่องจากฝ่ายผู้ชายมาอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงหลังจากแต่งงานแล้วส่วนมาก และมีการรับมรดกที่ดินฝ่ายมารดาด้วย นอกจากนี้จะพบว่ามีการรวมกลุ่มจากสืบสายเลือดทางบิดา โดยเห็นได้จากนามสกุลใหญ่ๆ 5 หรือ 6 นามสกุล การปฏิบัติในการสมรส การกินอยู่ การรับมรดก เป็นเหตุให้สตรีอยู่กับที่มากกว่าผู้ชาย ทั้งนี้ เพราะผู้ชายมักย้ายออกจากพ่อแม่ เมื่อแต่งงานแล้วในขณะที่ผู้หญิงอยู่ที่เดิม สัมพันธภาพในหมู่บ้านขึ้นอยู่กับสถานะ เช่นนี้ เป็นส่วนใหญ่ชาวบ้านทุกคนมักจะเข้าร่วมกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในหมู่บ้าน การรวมกลุ่มอย่างนี้พบว่าสมาชิกของกลุ่มแทบทั้งหมดมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ในฐานะพี่น้อง อาจจะพูดได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มของพี่ชาย น้องชาย ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูง ความสำคัญในฐานะของกลุ่มเหล่านี้มักจะขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิก กาลังทรัพย์ และอิทธิพลส่วนตัวของสมาชิกภายในกลุ่ม การร่วมมือภายในกลุ่มมีหลายแบบ สมาชิกใกล้ชิดกันในทางสังคมโดยการแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ และพิธีการอื่นๆ นอกจากนี้ยังร่วมมือในด้านงานอาชีพและเศรษฐกิจด้วย เช่นถ้าสมาชิกผู้ใดต้องการความช่วยเหลือในการสร้างบ้าน การทำนา หรือในเรื่องอื่นๆ ผู้นั้นก็อาจจะขอความร่วมมือจากสมาชิกอื่นๆ ในกลุ่มของเขา ที่เรียกว่า เอาแรงหรือลงแขก ในกรณีนี้ ผู้นั้นมีหน้าที่แต่เพียงหาอาหาร เครื่องดื่ม และบุหรี่และจะต้องปฏิบัติ เช่นเดียวกัน ถ้าสมาชิกคนอื่นต้องการความช่วยเหลือ แต่การร่วมมืออาจจะ เป็นแบบอื่น เช่น เมื่อญาติพี่น้องต้องการความช่วยเหลือเกี่ยวกับที่ทำกิน ก็อาจจะได้รับอนุญาตให้ทำนาในบริเวณทุ่งนาส่วนที่ไม่ใช่และยังมีการช่วยเหลือในรูปแบบอื่นๆ อีก (จีก อัมโยต์ และกรมการพัฒนากุ่มชน กองวิจัยและประเมินผล 2510:4-5)

โดยทั่วไปลักษณะทางสังคมและความเป็นอยู่ของชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีส่วนคล้ายคลึงกับชุมชนชนบทไทยในอดีตแต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างในบางส่วนตามที่ได้กล่าวแล้วในเรื่องชุมชนชนบทไทย กล่าวคือ มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น สมาชิกบ้านใกล้เรือนเคียงมีการติดต่อแบบเป็นกันเอง ทุกคนรู้จักกัน ติดต่อกัน เคยเห็นหน้ากันโดยตรง (face-to-face relationship) ลักษณะของครอบครัวเป็นแบบครอบครัวขยาย (extended family) หรือครอบครัวขนาดใหญ่ อาจมี ปู่ ย่า (หรือตา ยาย) สามี ภรรยา ลูกหลาน หลาน อยู่รวมกันในครอบครัวเดียว การแต่งงานแล้วแยกออกไปอยู่ต่างหากมีน้อย ครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญทางเศรษฐกิจ และมีลักษณะเบ็ดเสร็จช่วยกันทำงาน ทำเครื่องมือเครื่องใช้เอง ทำอาหารเอง ทอเสื้อผ้าเอง และยังมีภาระหน้าที่อื่น ๆ อีก เช่น การศึกษา การปกครองสมาชิก การจัดพิธีกรรมต่างๆ วัด เป็นสถานที่สำคัญอย่างหนึ่ง และมีอยู่มากมาย เพื่อใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สมัยก่อนวัดเป็นแหล่งสำคัญในการให้การศึกษาแก่ประชาชน ชาวชนบท สมัยก่อนนิยมนำลูกหลานไปฝากให้อยู่กับพระ เพื่อศึกษาหาความรู้และอบรมนิสัยปัจจุบันวัดก็ยังมีคามสำคัญอยู่ ชาวชนบทส่วนใหญ่ใช้เงินไปในพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานบวช แต่งงาน งานศพ ทำบุญบ้าน งานบุญประเพณีหรืองานฉลองต่างๆ และเห็นว่าพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นจะขาดเสียมิได้ ชาวชนบทยังมีความเชื่อถือในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รัชกลาง ผีสงฆ์เทวดา เวทย์มนตร์คาถาหรือไสยศาสตร์ ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ชาวชนบทมีอัตราการเกิดสูง ด้วยเหตุหลายประการ เช่น นิยมแต่งงานกันตั้งแต่อายุยังน้อย การศึกษาค่า ความสนุกรื่นเริงนอกบ้านมีน้อย มีเวลาอยู่ในบ้านมากและอีกประการหนึ่งชาวชนบททั่วไปไม่รู้จักการคุมกำเนิดหรือบางส่วนรู้แต่ไม่ต้องการคุม เพราะอยากมีลูกมากๆ ไว้ช่วยทำงาน ไว้พึ่งพาในเวลาแก่เฒ่า ระดับการศึกษาและทักษะในอาชีพของชาวชนบทนั้นอยู่ในระดับต่ำ ทั้งนี้เพราะขาดโอกาส ขาดสถาบันการศึกษา ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือที่จะส่งเสริมให้สนใจในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ชาวชนบทมีค่านิยมหลายอย่างคือ การนับถือผู้ใหญ่เจ้านาย (มักจะหมายถึงผู้ที่ เป็นข้าราชการ) การเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ใจบุญนับถือพระจิตใจ เมตตากรุณาการรู้จักบุญคุณไม่เอาไรดเอาเปรียบ และไม่เบียดเบียนเพื่อนบ้าน รักญาติพี่น้องและท้องถิ่น ไม่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมเสีย ถือว่าการได้บวชเรียนหรือรู้เรื่องทางศาสนาเป็นสิ่งดี (ที่เรียกว่า "คนสุกแล้ว) ยกย่องนับถือผู้มีวิชาความรู้ด้านต่างๆ ยกย่องความขยันหมั่นเพียร การประกอบอาชีพสุจริต การเอาใจใส่ในญาติพี่น้องและกิจกรรมของ

ท้องถิ่นเป็นต้น (สุเทพ สุนทรเกษม, บรรณาธิการ 2511:45-138, 139, 191, 229, 379; สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2529:163-182, 222-239)

4. การเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทไปสู่การเป็นชุมชนเมือง

ในความเป็นจริงแล้ว ชุมชนชนบทไทยไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ 2526:18) ในอีกตอนหนึ่งได้กล่าวว่า "ถ้าท่านทั้งหลายได้มีโอกาสเดินทางไปชนบท ท่านก็คงจะเห็นด้วยกับผมว่าชนบทบางแห่งนั้น ได้มีความก้าวหน้าเพิ่มขึ้นกว่าเมื่อสิบปีก่อนมาก" (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, ในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2526:23) ทางด้านจักรกฤษณ์ก็มีความเห็นในทำนองเดียวกันโดยได้กล่าวต่อนึ่งว่า "ลักษณะความแตกต่างระหว่างชุมชน (หมู่บ้าน) มีอยู่หลายประการ ทั้งนี้เพื่อลดความเข้าใจว่าชุมชนชนบททุกแห่งมีความคล้ายคลึงกัน" (จักรกฤษณ์ นรนิติคุดงการ 2527:45) ในเรื่องนี้ ม.ร.ว.ศีกฤทธิ ปราโมช ก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า "สังคมไทยปัจจุบันนี้เป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในทางด้านวัตถุและจิตใจ" (ม.ร.ว. ศีกฤทธิ ปราโมช 2523:1) อย่างไรก็ตามในข้อเท็จจริงแล้วเมื่อมาถึงสมัยปัจจุบันนี้ ชุมชนชนบทไทยมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงไปบ้างในบางส่วนบางชุมชน แต่ก็ยังหลงเหลือลักษณะดั้งเดิมไว้มากบ้าง หรือน้อยบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนเมืองมากน้อยเพียงใด และในบางชุมชนแม้จะยังคงความเป็นชนบทอยู่ เป็นส่วนใหญ่แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ใกล้เคียงกับชุมชนเมืองมากขึ้น ชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เช่นเดียวกันกับชุมชนชนบทในภาคอื่นๆ แม้ว่าจะยังช้ากว่าภาคอื่นๆ อยู่ก็ตาม นอกจากนั้น วิถีชีวิตของคนชนบทก็ค่อยๆ เปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมของเมืองดำเนินชีวิตแบบคนเมือง เช่น พังวิทยุ และ ใช้การคมนาคมขนส่งที่ทันสมัยมากขึ้นการกินอยู่ก็ได้กินอาหารที่มีคุณค่ามากขึ้น เครื่องใช้ เช่น พัดลม และวิทยุ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเขามากขึ้น ความนิยมในเพลงลูกทุ่งเริ่มเข้าแทนที่การละเล่นพื้นบ้าน เช่น หมอลำ โปงลาง หรือลิเก ในขณะที่ความ เป็นอยู่ของคนเมืองจะถูกนำเข้าไปสู่ชนบทเมื่อมีถนนและไฟฟ้าเข้าถึงท้องถิ่นชนบทนั้น คนชนบทที่มีฐานะดีพอสมควร ก็มีความต้องการสิ่งของเครื่องใช้และเครื่องอำนวยความสะดวก เช่นเดียวกับที่คนในเมืองใช้ เช่น ใช้เตารีดไฟฟ้า แทนเตารีดถ่าน นุ่งกางเกงยีนส์แทนการนุ่งกางเกงชาวานาหรือผ้าถุง สวม-

รองเท้า สิบบุหรี่มวนแทนยาเส้น หุงข้าวทำกับข้าวโดยใช้เตาถ่าน ที่ฐานะดีหน่อยก็ใช้เตาแก๊ส ใช้รถจักรยานยนต์แทนจักรยาน รู้จักการใช้ส้วมซึมแทนส้วมหลุม เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปหาหมอที่สถานอนามัย โรงพยาบาล หรือคลินิก ฯลฯ (โมลิต ชั้น เข็มรัชฎ์ 2526:16-17)

ทางด้านสังคม และวัฒนธรรม ระบบเครือญาติ ซึ่งมีการพึ่งพากันมากค่อยๆ เปลี่ยน เป็นพึ่งพากันน้อยลง ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดจากการนำพืช เศรษฐกิจ เข้ามาปลูกและนโยบายขยายสินค้า เชื้อภาค เกษตรโดยผ่านธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร แต่ความสัมพันธ์ในครอบครัวและการยึดมั่นในประเพณีและความเชื่อ มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคม เมืองและสื่อสารมวลชน ทำให้หมู่บ้านรับเอา "ความทันสมัย" อันรวมไปถึงพฤติกรรมการรักษาโรค ค่านิยมเรียนสูงๆ การบันเทิง แบบคนเมืองมากยิ่งขึ้น (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2529: (ข))

กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ชุมชนชนบทไทยหรือหมู่บ้านไทยในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งนักพัฒนาขององค์การพัฒนาเอกชนคนหนึ่งกล่าวว่า "หากจะถือว่าสังคมเมืองคือหมู่บ้านที่เปลี่ยนไปมากที่สุดแล้ว ระดับของการเปลี่ยนหรือระดับของการคงอยู่ของสังคมหมู่บ้านพอจะแบ่งคร่าวๆ เพื่อการทำความเข้าใจได้ 4 ระดับ คือ หมู่บ้านแบบดั้งเดิม หมู่บ้านแบบพึ่งเมือง (เริ่มสัมพันธ์กับสังคมเมือง) หมู่บ้านแบบกึ่งเมือง (พึ่งพาเมืองมากขึ้นรับเอาวิถีชีวิตบางอย่างแบบเมืองเข้ามา) และสุดท้ายคือ สังคมเมือง (วิจิต นันทสุวรรณ, ใน พัฒนาสังคม ม.ป.ป.:185) หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือได้มีการแบ่งชุมชนชนบทออกเป็น 3 ประเภท คือ ชุมชนชนบทแบบดั้งเดิม ชุมชนชนบทแบบพึ่งเมือง และชุมชนชนบทกึ่งเมือง การแบ่งเช่นนี้มีความคล้ายคลึงกับการวิจัยนี้ กล่าวคือ ในการวิจัยได้แบ่งชุมชนชนบทออกเป็น 3 ประเภท โดยเรียกชื่อว่า ชุมชนชนบทดั้งเดิม ชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลงและชุมชนชนบทกึ่งเมืองซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในตอนต่อไป

ทางด้านสังคมวิทยาชนบทและเมือง ได้กล่าวไว้ว่า ชนบทกำลังจะ เปลี่ยนสภาพ เป็นเมืองเพิ่มขึ้นโดยลำดับ โดยสังเกตได้จาก เบอร์ เซ็นต์ของชาวชนบทที่ลดลงจาก

71.68 เปอร์เซนต์ ในปี พ.ศ.2493 ลดลงเป็น 66.96 และ 62.81 เปอร์เซนต์ ในปี พ.ศ.2503 และ 2513 ตามลำดับ สาเหตุที่สำคัญนั้น เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว จากการพัฒนาชุมชนให้เจริญขึ้นและจากการสร้างเมืองใหม่ สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชนบทกลายเป็นเมือง ก็ได้แก่ความพยายามของผู้นำของประเทศในอันที่จะสร้างชนบทให้ เป็นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันซึ่งอยู่ในสมัยแห่งการตื่นตัวและรีบเร่งพัฒนา (ณรงค์ เส็งประชา 2523:105)

นักสังคมวิทยาชนบทอีกผู้หนึ่งก็ได้กล่าวถึงในทำนองเดียวกันว่า กระบวนการเจริญเติบโตของเมืองและการกลายเป็นเมือง (urbanization) นี้เป็น เรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในเมืองของประเทศที่กำลังพัฒนา ในสังคมไทยก็มีปรากฏการณ์เช่นนี้ ตามหลักทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเจริญเติบโตและการกลายเป็นเมืองมักจะเกิดขึ้น เพราะมีการเพิ่มประชากรเป็นจำนวนมากในเขตเมืองและมีการย้ายถิ่นของประชาชนจากชนบท เข้าสู่เมืองทำให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นนำไปสู่การยอมรับแบบแผนพฤติกรรมแบบ เมืองมาปฏิบัติ เป็นวิถีชีวิตประจำวัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ม.ป.ป.:170-172; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2528:225-226)

กล่าวโดยสรุปก็คือ ในปัจจุบันนี้ชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองในระดับต่างๆ กัน ซึ่งในการวิจัยนี้ได้เลือกชุมชนชนบทมาแบ่งประเภทอย่างคร่าวๆ 3 ประเภท คือ ชุมชนชนบทดั้งเดิม ชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลง และชุมชนชนบทกึ่งเมือง

5. นิยามที่ใช้จำแนกชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติจะมีความยุ่งยากอยู่ไม่น้อยในการแยกชุมชนชนบทและชุมชนเมืองออกจากกันอย่างเด็ดขาด โดยทั่วไปมักจะอนุมานว่าชุมชนที่อยู่ในเขตเทศบาล (หรือสุขาภิบาล) ขึ้นไป เป็นชุมชนเมือง นอกเหนือจากนั้นถือว่าเป็นชุมชนชนบททั้งหมด แต่ในข้อเท็จจริงแล้วทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาลส่วนใหญ่มักจะมีลักษณะที่

เป็นชุมชนเดียวกัน คือ เป็นกลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน เป็นผืนแผ่นดินที่ต่อเนื่องกัน มีความสนใจร่วมกัน มีการปฏิบัติต่อกัน (interaction) และมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกร่วมกัน ตามนิยามของคำว่า "ชุมชน" ที่ได้กล่าวแล้ว

ฉะนั้นในการวิจัยนี้ เพื่อให้สามารถแยกชุมชนชนบทและชุมชนเมืองออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด จึงขอนิยาม เกี่ยวกับชุมชนทั้ง 2 ประเภทไว้ดังนี้

ชุมชนเมือง หมายถึง ชุมชนที่เป็นที่ตั้งของอำเภอ หรือ เป็นที่ตั้งของจังหวัด หรือ เป็นที่ตั้งของเทศบาล หรือ เป็นที่ตั้งของสุขาภิบาล หรือ เป็นที่ตั้งของกรุงเทพมหานคร หรือ เป็นที่ตั้งของเมืองพัทยา กรณีใดกรณีหนึ่ง หรือหลายๆ กรณีพร้อมๆ กันไป

ส่วนชุมชนชนบทก็คือ ชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนเมืองตามนิยามเชิงปฏิบัติการดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ ชุมชนชนบท หมายถึง ชุมชนที่เป็นหมู่บ้านและตำบลที่ไม่ได้เป็นที่ตั้งของอำเภอ หรือ เป็นที่ตั้งของจังหวัด หรือ เป็นที่ตั้งของเทศบาล หรือ เป็นที่ตั้งของสุขาภิบาลหรือ เป็นที่ตั้งของกรุงเทพมหานคร หรือ เป็นที่ตั้งของเมืองพัทยา กรณีใดกรณีหนึ่งหรือหลายๆ กรณีพร้อมๆ กันไป

เมื่อสามารถจำแนกชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แล้ว ในขั้นต่อไปก็จะ เป็นการคัดเลือกชุมชนชนบท 3 ชุมชน เพื่อนำมาเป็นตัวอย่างของชุมชนชนบท 3 ประเภท ที่จะใช้ในการศึกษาอันได้แก่ชุมชนชนบทดั้งเดิม ชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลง และชุมชนชนบททั้ง เมืองทั้งนี้ได้ทำการสร้างเกณฑ์ในการจำแนกชุมชนชนบท 3 ประเภทซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

การสร้าง เกณฑ์และหลัก เกณฑ์ในการจำแนกชุมชนชนบท 3 ประเภท

เมื่อเราได้ทราบนิยามเชิงปฏิบัติการของคำว่า ชุมชนเมือง และชุมชนชนบทแล้ว ก็จะทำให้เรามีความกระจ่างชัดมากขึ้นว่า ชุมชนชนบทที่เราจะทำการศึกษานั้นคือ

ชุมชนที่มีลักษณะ เป็น เช่นใด ซึ่งก็มักจะหมายความถึงที่ตั้งของตำบลหมู่บ้านโดยทั่วๆ ไป ปัญหาต่อไปจึงมีอยู่ว่าเราจะจำแนกได้อย่างไรว่า ชุมชนชนบทใด เป็นชุมชนชนบทดั้งเดิม เป็นชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลง และเป็นชุมชนชนบททั้งเมือง ในการวิจัยนี้ ได้ทำการวิจัย และเลือกสรรแนวความคิดต่างๆ จากนักวิชาการที่ว่าด้วยสังคมวิทยา-ชุมชนชนบท-ชุมชนเมือง ที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทไป เป็นชุมชนเมืองจากนักวิชาการต่างๆ มาประกอบการพิจารณาเพิ่มเติมได้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2522:95; อุดุลย์ ดันประยูร ม.ป.ป.:10-11; สุวิทย์ อธิสาลวัต และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2529:3-6, 9-239) แนวความคิดเหล่านี้ได้นำมาสร้างเป็นเกณฑ์ เพื่อใช้ในการจำแนกชุมชนชนบทว่าชุมชนใด เป็นชุมชนชนบทดั้งเดิม ชุมชนใด เป็นชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลง และชุมชนใด เป็นชุมชนชนบททั้งเมือง เกณฑ์ที่ได้สร้างขึ้นนี้ได้ตัดแปลงให้ เหมาะสมและใช้ได้กับชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มากกว่าภาคอื่นๆ

หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกชุมชนชนบท 3 ประเภทที่ได้สร้างขึ้นเป็นดังต่อไปนี้คือ

1. การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร

- มีประชากรเพิ่มมากขึ้น ลูกหลานแต่งงานออกบ้านใหม่
- มีการโยกย้ายเข้ามาประกอบอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนมากขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

- องค์กรทางสังคมเพิ่มมากขึ้น กลุ่ม สมาคมต่าง ๆ คณะกรรมการต่าง ๆ
- มีการแบ่งแยกงานในชุมชนมากขึ้น
- ความอบอุ่น เป็นกันเองลดลง
- ความซื่อสัตย์สุจริตและไว้เนื้อเชื่อใจลดลง
- การแข่งขันระหว่างกลุ่มจะเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจขัดแย้งหรือแข่งขันกัน

- ความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิลดลง ความสลับซับซ้อนของสังคมมากขึ้น
- การติดต่อกันมี เป้าหมายที่แน่นอนมากกว่าความสัมพันธ์แบบฉันทันที
- ความสัมพันธ์แบบ เครือญาติลดน้อยลง
- ความสำนึกในความเป็นพวกเดียวกันลดลง
- เดิมการควบคุมทางสังคมใช้จารีต วัฏประชา เริ่มใช้กฎหมายควบคุมแบบ เมืองมากขึ้น

3. การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เปลี่ยนแปลงไปมองเห็นได้ยาก แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ

- ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ลดความสำคัญลง
- ความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาค่อย ๆ เจือจางลงเนื่องจากวัฒนธรรมเมือง เข้าไปผสม
- ค่านิยมค่อยเปลี่ยนไป เช่น ค่านิยมการไปวัดเพื่อเอาบุญกุศลลดลง
- การเอาแรง การลงแขกช่วยเหลือกันลดน้อยลง มีการจ้างแรงงาน เข้ามาแทนที่
- วัฒนธรรมทางศาสนาเกี่ยวกับการบวช การช่วยเหลืองานวัด งานประเพณี และงานบุญเปลี่ยนไป
- จำนวนวัด ประเภทของวัด จำนวนพระ เณร ลดลง
- จริยธรรม ความเชื่อ ความศรัทธา ความยึดมั่นและการถือปฏิบัติในขนบธรรมเนียม เปี่ยม ไม่จริงจังดัง เช่นแต่ก่อน
- ความเชื่อในโศคลง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูติผีปีศาจลดลง

4. การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา

- เดิมการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมหนองคลองบึง เปลี่ยนมาเป็นติดเส้นทางคมนาคม เพื่อติดต่อกับชุมชนอื่น และตั้งบ้านเรือนมีแบบแผนล่วงหน้า เช่น ตลาด ร้านค้า ที่

ท่าการรัฐบาล ฯลฯ

- ลักษณะบ้าน เรือน เป็นแบบสมัยใหม่ขึ้น เดิมใช้ไม้ต้นบ้าน เป็นคอกวัวควาย ก็เลิกไปแล้ว และ เดิมหลังคาบ้านทำด้วยหญ้าคา ก็เปลี่ยนมา เป็นสังกะสีหรือกระเบื้อง เดิมฝาบ้านทำด้วยไม้ไผ่ (กระแตะ) ก็เปลี่ยนมา เป็นไม้แผ่นยาวและไปลู่ปูนซีเมนต์ เป็นแบบตึกหรือครึ่งไม้

- การคมนาคมติดต่อกับชุมชนอื่นสะดวกมากยิ่งขึ้น

- การตั้งบ้าน เรือน เดิมมีถนนขี้ควายสำหรับสัตว์ เลี้ยงวัวควาย เดินแยกต่างหากจากถนนคนเดิน

5. การเปลี่ยนแปลงทางด้าน เศรษฐกิจและอาชีพ

- เดิมมีการผลิตขนาดเล็ก อาชีพคล้ายคลึงกัน เริ่มมีความแตกต่างกันมากขึ้น อาชีพเกษตรกรรมลดลง มีพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมมากขึ้น ระบบ เศรษฐกิจ การตลาด เปลี่ยนไป

- ทำการ เกษตร เพื่อการค้ามากขึ้น แทนการบริโภค เพื่อยังชีพตามวิถี เดิม

- เริ่มมีความชำนาญ เฉพาะมากขึ้น

- มีการเพิ่มการลงทุนใน เกษตรกรรมสมัยใหม่ ใช้ทุนมากขึ้น กู้เงิน จากพ่อค้าหรือแหล่ง เงินทุนอื่น

- มีการซื้อมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ไม่ใช้การผลิตอย่างเดียว เช่นแต่ก่อน

- มีร้านค้า แหล่งธุรกิจในชุมชนมากขึ้น

- กรรมสิทธิ์ในที่ดินและทรัพย์สินที่ครอบครองมีโครงสร้าง เปลี่ยนไป

- รายได้ค่าใช้จ่ายและการ เสียภาษี เปลี่ยนไป

6. การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา

- มีโรงเรียนที่มีระดับการศึกษาสูง ๆ ตั้งอยู่ เช่น ถึง ป.6 ม.3
- ม.6 เป็นต้น
- เด็กมีการศึกษาสูงขึ้น การส่งเสริมให้เรียนสูงมีมากขึ้น
  - มีการศึกษาต่อเนื่องและการศึกษานอกระบบซึ่งอาจมีทั้งข้าราชการและเอกชนมาให้คำแนะนำ
  - มีแหล่งความรู้ข่าวสารและการศึกษาจากสื่อสารมวลชนต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

7. การเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองและการบริหารของทางราชการ

- ราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ส่งเจ้าหน้าที่ลงไปปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น เช่น พัฒนาชุมชน สาธารณสุข เกษตร ฯลฯ
- ส่วนราชการได้จัดสร้างสาธารณสมบัติมากยิ่งขึ้น เช่น ถนน สะพาน โรงเรียน ไฟฟ้า ประปา บ่อน้ำ ฯลฯ
- ส่วนราชการเข้าไปมีอิทธิพลในด้านต่าง ๆ เช่น วางแผนครอบครัว โครงการปฏิรูปที่ดิน โครงการชลประทานราษฎร์ ฯลฯ
- มีการแบ่งและจัดรูปการปกครองใหม่ เช่น แยกบ้านตั้งผู้ใหญ่บ้านใหม่ แยกตำบลตั้งตำบลใหม่เพิ่มอีก
- มีส่วนราชการเพิ่มขึ้นหรือระดับสูงขึ้นในชุมชน เช่น โรงเรียนมีระดับชั้นสูงขึ้น มีสถานีอนามัยตำบล เกษตรตำบล สถานีตำรวจตำบล ไปรษณีย์โทรเลข ฯลฯ

8. การเปลี่ยนแปลงทางเทคนิควิทยา

- วัฒนธรรมทางวัตถุจากตะวันตก เข้าสู่เมืองและจาก เมือง เข้าสู่ชนบท
- เช่น
- เครื่องจักรกลทางเกษตรกรรม เครื่องนวดข้าว เครื่องสีข้าว

- รถยนต์ มอเตอร์ไซด์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ เครื่องกำเนิดไฟฟ้า
- สาธารณสุขแบบใหม่ การคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัว การมีสำมที่ถูกต้องลักษณะ

9. การเปลี่ยนแปลงด้านสันตนาการ

- จากเดิมที่เป็นหมอลำ นิทานพื้นบ้าน มาเป็นเพลงสมัยใหม่และภาพยนตร์ ที่ได้รับอิทธิพลมาจาก เมืองและตะวันตก
- งานสงกรานต์ และงานประเพณีตามแบบดั้งเดิม มีผู้ให้ความสนใจลดลง

10. การเปลี่ยนแปลงด้านครอบครัว

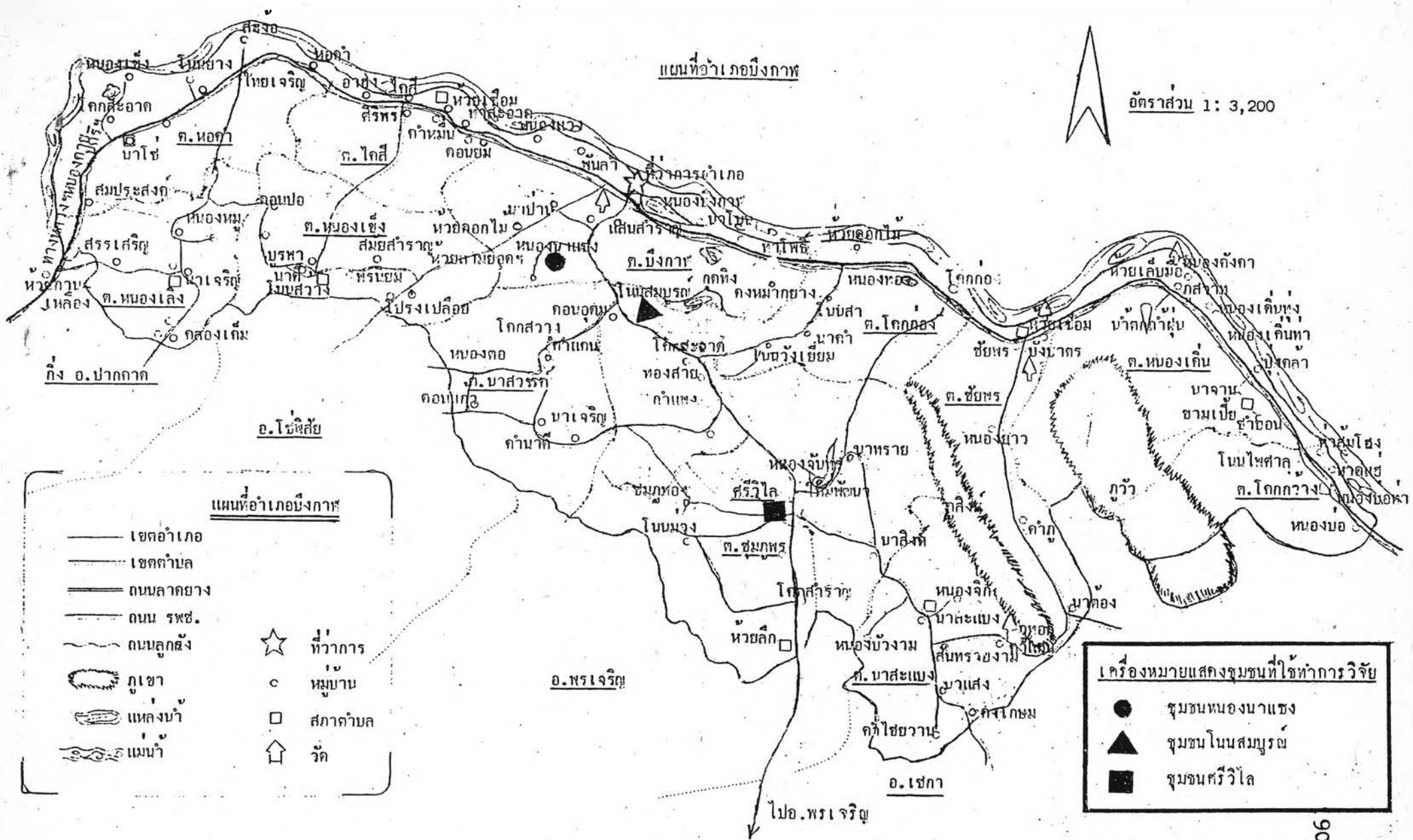
- หนุ่มสาวนิยมหาคู่ครองกันเอง แทนการที่พ่อแม่จัดหาให้มากขึ้น
  - บทบาทและอำนาจของพ่อลดลง แม่และลูกมีอิสระและบทบาทมากขึ้น
  - คนเฒ่าคนแก่มีความสำคัญลดลง เพราะลูกหลานหาเลี้ยงตนเองได้
- แต่อายุยังน้อย
- เดิม เป็นครอบครัวขยาย มีปู่ย่าพ่อแม่ลูกหลานอาศัยอยู่ร่วมกัน
- เปลี่ยนมาเป็นขนาดของครอบครัวมีแนวโน้มลดลง อัตราการเกิดลดลง
- การหย่าร้างไม่ถือเป็น เรื่องร้ายแรง เช่นสมัยก่อน

ในการพิจารณาหลักเกณฑ์ทั้ง 10 ประการที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ พึงพิจารณาว่า ชุมชนใดที่มีลักษณะที่กล่าวหลังดั้งเดิม เป็นแบบชนบทไทยอย่างแท้จริง ก็ให้ถือว่าชุมชนนั้น เป็นชุมชนชนบทดั้งเดิม ส่วนชุมชนใดที่มีลักษณะค่อนข้างทันสมัยและมีลักษณะใกล้เคียงกับความ เป็นเมืองทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และทางวัตถุ ก็ให้ถือว่าชุมชนนั้น เป็นชุมชนกึ่งเมือง

แผนที่อำเภอเมืองกาฬ

อัตราส่วน 1: 3,200

แผนที่อำเภอเมืองกาฬ

—	เขตอำเภอ	☆	ที่ว่าการ
—	เขตตำบล	○	หมู่บ้าน
—	ถนนลาดยาง	□	สภาตำบล
—	ถนน รพช.	⬆	วัด
—	ถนนลูกรัง		
○	ภูเขา		
—	แหล่งน้ำ		
—	แม่น้ำ		

เครื่องหมายแสดงชุมชนที่ใช้ทำการวิจัย

●	ชุมชนหนองนาแซง
▲	ชุมชนโนนสมบูรณ์
■	ชุมชนศรีวิไล

ส่วนชุมชนที่มีลักษณะอยู่ในระหว่างกลางของสองชุมชนนั้นก็ให้ถือว่าเป็นชุมชนที่กำลังเปลี่ยนแปลง

การคัดเลือกและลักษณะของชุมชน

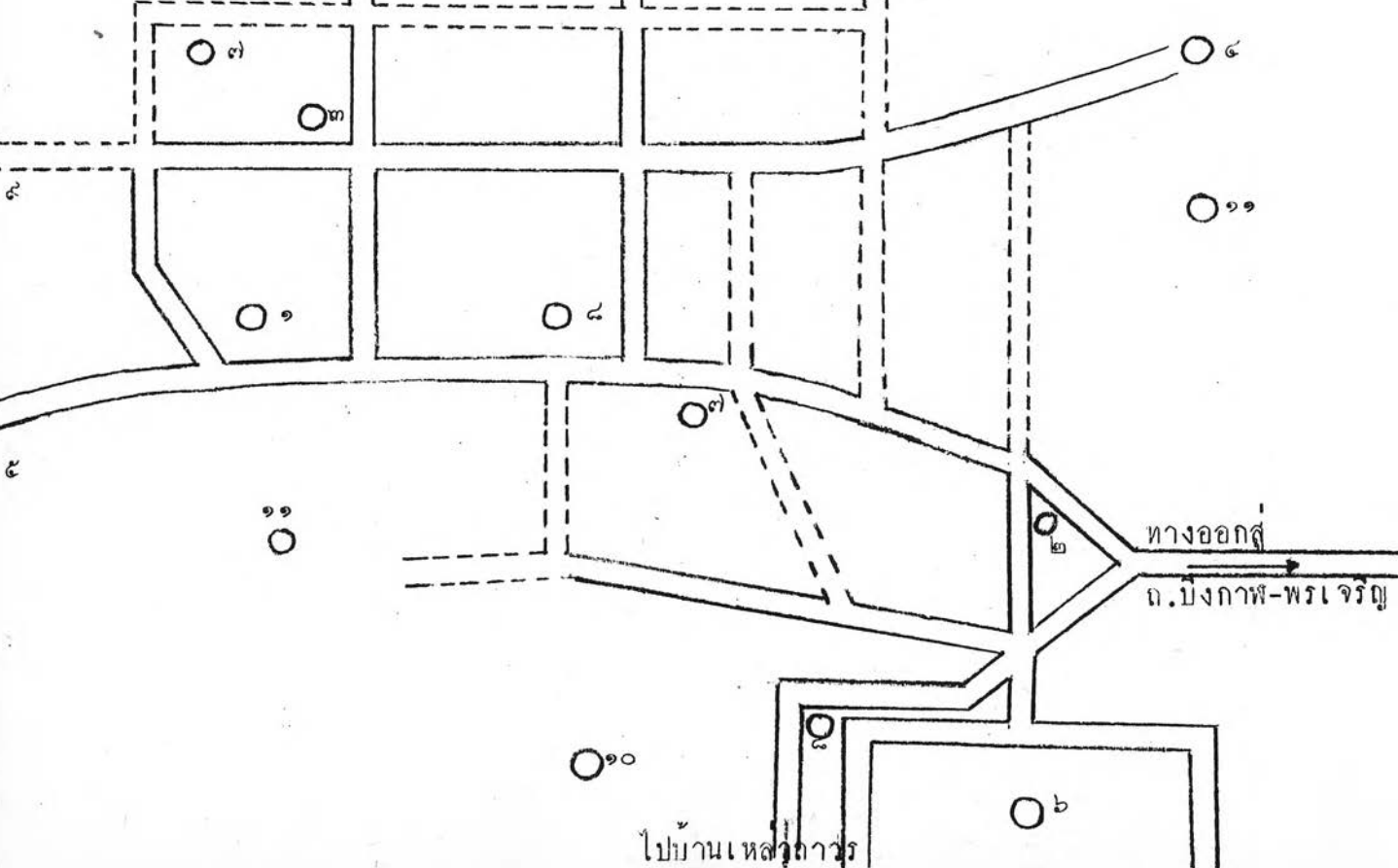
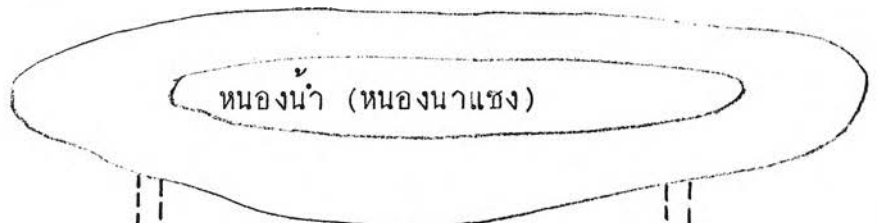
เมื่อได้สร้างหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือก และจำแนกชุมชนแล้ว ก็ได้นำเอาหลักเกณฑ์นี้ไปคัดเลือกชุมชนชนบทในท้องที่อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย โดยการค้นหาและคัดเลือกชุมชนนี้ ได้พิจารณาลักษณะของชุมชนที่มีความใกล้เคียงกับหลักเกณฑ์ ซึ่งแยกเป็น 3 ระดับ ผลปรากฏว่า ชุมชนชนบทดั้งเดิมได้แก่ ชุมชนหนองนาแซง ชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้แก่ ชุมชนโนนสมบูรณ์ และชุมชนกิ่งเมืองได้แก่ ชุมชนศรีวิไล และต่อไปนี้จะ เป็นการกล่าวถึงลักษณะสำคัญของประการของชุมชนทั้งสาม

1. ลักษณะของชุมชนชนบทดั้งเดิม : ชุมชนหนองนาแซง

1.1 ลักษณะทางประชากร

ชุมชนหนองนาแซงเป็นชุมชนเก่าแก่ เล่ากันว่าเมื่ออายุประมาณ 70-80 ปี แต่ก็ยังเป็นชุมชนเล็ก ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนเพียง 167 ครัวเรือน มีประชากรจำนวน 985 คน เป็นชาย 494 คน เป็นหญิง 491 คน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) การอพยพโยกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ภายในชุมชนมีเพียงเล็กน้อยและเป็นไปอย่างเชื่องช้า เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นและอายุของชุมชน กล่าวคือมีประมาณ 10-11 ครัวเรือน ที่โยกย้ายเข้ามาประกอบอาชีพใหม่ภายในชุมชน และมีประมาณ 20-25 คนที่มาแต่งงานและอยู่อาศัยกับประชาชนภายในชุมชน ปัจจุบันมีการควบคุมประชากรตามวิธีการสมัยใหม่มากขึ้น คือ มีการคุมกำเนิดในคู่สมรส อายุระหว่าง 15-44 ปี คิดเป็นร้อยละ 11.6 มีเด็กแรกเกิดถึง 1 ปี จำนวน 22 คน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529)

แผนที่ผังชุมชนหนองนาแซง

เครื่องหมาย ○

- ๑. ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหนองนาแซง
- ๒. ศาลาสาธารณะ
- ๓. วัดศรีวิรมงคล (วัดบ้านหนองนาแซง)
- ๔. วัดคอนเฝ้าปู่ธรรมวโรเจริฐธรรม
- ๕. วัดป่าดำพระเจริฐธรรม
- ๖. โรงเรียนบ้านหนองนาแซง
- ๗. บ้านหมอดี
- ๘. บ้านหมอยาสมนไพร
- ๙. ป่าช้า
- ๑๐. ป่าไม้
- ๑๑. ที่นา

เครื่องหมายประกอบแผนที่
สถานที่สาธารณะ

- (หน่วยราชการและเอกชน)
- ถนน, ขอย
- ทางลัดลอง (และทางสัตว์เดิน)
- หนองน้ำ

1.2 ลักษณะทางสังคม

ชุมชนหนองแขง เป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่ประชาชนภายในชุมชนรู้จักกันหมด มีความสัมพันธ์กัน เป็นแบบปฐมภูมิ (primary relationship) ประชาชนมีความซื่อสัตย์ไว้เนื้อเชื่อใจกันและกัน มีความสำนึก เป็นพวกเดียวกัน การที่ประชาชนภายในชุมชนนี้มีความสนิทสนมและ เป็นกันเอง เนื่องมาจากว่าประชาชนเหล่านี้เป็นญาติพี่น้องกัน หรือมีลักษณะ เป็น เครือญาติกัน กล่าวคือภายในชุมชนแห่งนี้ประกอบไปด้วย ตระกูลใหญ่ ๆ คือ มีนามสกุล ดาจง เชื้อกลาง และ กุพันธ์ 3 ตระกูลนี้มีการแต่งงานเกี่ยวดองระหว่างกันจนเป็นญาติกันหมดทั้งชุมชน ตระกูลอื่นหรือนามสกุลอื่น ๆ มีปะปนอยู่ในชุมชนนี้เป็นส่วนน้อย

การควบคุมทางสังคมส่วนใหญ่ใช้แบบจารีตประเพณี มีเรื่องราวอะไรเกิดขึ้น ก็จะนำญาติผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส และผู้นำชุมชนมาพูดคุยตกลงกัน เรื่องราวที่ดำเนินกันตามกฎหมายโดยผ่านเจ้าหน้าที่บ้าน เมืองนั้นมีน้อยมาก หรือแทบจะไม่มีเลย ในช่วงปีที่ผ่านมามีการพิพาทเกี่ยวกับที่ดินเกิดขึ้น 3 ครั้ง การพิพาทเกี่ยวกับการซื้อขาย 1 ครั้ง และการพิพาทเกี่ยวกับการแบ่งมรดก 1 ครั้ง (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) แต่ก็สามารถจัดการแก้ไขกันเองได้ภายในชุมชนโดยวิธีการจารีตประเพณีที่ทุกฝ่ายยอมรับ ภายในชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรทางสังคมน้อยมาก กล่าวถึงนอกจากคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ที่ทางราชการกำหนดให้มีการจัดตั้งขึ้นในทุกชุมชนแล้ว ในชุมชนแห่งนี้ได้มีองค์กรหนึ่งที่ทางราชการได้มาแนะนำให้ขอตั้งให้คือ ร้านค้าอเนกประสงค์ มีประธาน กรรมการ เลขานุการและ เภรัญญิกแต่อย่างไรก็ตามกรรมการส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด ก็เป็นสมาชิกคณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานร้านค้าอเนกประสงค์ก็เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน ร้านค้าอเนกประสงค์นี้อยู่ระหว่างการพิจารณาว่าควรจะยุบ เลิกหรือไม่ เนื่องจากสมาชิกให้ความสนใจน้อยลง นอกจากนั้นแล้วไม่มีกลุ่มหรือองค์กรอื่นใดอีก เลยการแข่งขันในระหว่างกลุ่ม ความขัดแย้งในรูปกลุ่มมีน้อยมาก หรือแทบไม่มีเลย แต่ความขัดแย้งจะมีบ้างในเรื่องส่วนตัว ครอบครัว เช่น เด็ก ลูกหลานทะเลาะกัน ทำให้ผู้ใหญ่ไม่ เข้าใจกัน แต่ก็สามารถแก้ไขได้ในเวลาต่อมา

1.3 ลักษณะทางวัฒนธรรม

ชุมชนหนองนาแซงแม้จะเป็นชุมชนขนาดเล็ก แต่ก็มีแต่ก็มีวัดอยู่ถึง 3 วัด คือ วัดศรีวรมงคล (วัดบ้านหนองนาแซง) ซึ่งมีพระอยู่ 7 รูป สามเณร 3 รูป วัดคอน เจ้าปู่เจริญธรรมวโรซึ่งตั้งขึ้นใหม่ประมาณ 3 ปี มีพระอยู่ 4 รูป ไม่มีสามเณรและสุดท้ายก็คือ วัดป่าถ้าพระเจริญธรรมมีพระอยู่ 4 รูป สามเณร 2 รูป ประชาชนภายในชุมชนยังมีความเคร่งและศรัทธาในศาสนา ทั้งพระและชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสำคัญ ๆ ของศาสนาต่าง ๆ การบวช การช่วยเหลืองานวัดยังเป็นไปอย่างขะมักเขม้น จะเห็นได้จากเมื่อมีงานบุญ จะมีการ "แผ่เงิน" (การขอรับบริจาคจากประชาชนเพื่อกิจการงานวัด) ประชาชนจะร่วมออกร่วมใจกันบริจาคเงินตามฐานะที่เหมาะสมของแต่ละครัวเรือน แม้ว่าฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนส่วนใหญ่ จะอยู่ในระดับที่ค่อนข้างยากจนก็ตาม การไปวัดทำบุญกุศลถือว่าเป็นการพบปะพูดคุย เข้าสังคม สังสรรค์ รื่นเริงรวมทั้งมีการนำเรื่องเกี่ยวกับกิจการสาธารณะมาประชุมปรึกษาหารือกันที่วัดด้วย การไปวัดนี้มีคนเฒ่าคนแก่เป็นหลักประจำอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน พ่อบ้านแม่บ้านของแต่ละครัวเรือนก็ถือว่าเป็นภาระหน้าที่สำคัญในกิจการงานวัด ส่วนคนหนุ่มสาวและเด็กก็เข้าร่วมงานวัดตามคำชักชวนของญาติผู้ใหญ่ แม้จะมีความรื่นเริงปะปนอยู่บ้างก็ยังคงถือว่าเป็นผู้ให้ความสำคัญกับกิจการงานวัด งานบุญประเพณีที่ประชาชนไปร่วมทำบุญกุศลกันมาก ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ บุญเข้าพรรษา เดือน 8 (กรกฎาคม) ของทุกปี บุญออกพรรษา เดือน 11 (ตุลาคม) บุญกฐิน เดือน 12 (พฤศจิกายน) บุญเวส (บุญมหาชาติ) เดือน 4 (มีนาคม) บุญสงกรานต์ เดือน 5 (เมษายน) บุญบั้งไฟ เดือน 6 (พฤษภาคม) บุญข้าวหอม เดือน 9 (สิงหาคม) บุญห่อข้าวสาก เดือน 10 (กันยายน) และบุญข้าวจี เดือน 3 (กุมภาพันธ์)

วัฒนธรรมและค่านิยมหลายอย่าง ชาวชุมชนหนองนาแซงก็ยังคงยึดมั่นอยู่อย่างคงเส้นคงวา เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ๆ เป็นต้นว่า วัฒนธรรมประเพณีการลงแขก เอาแรง ช่วยเหลือกันทำนาไร่ประกอบอาชีพ มีการลงแขก ดำนา เกี่ยวข้าว ฟาดข้าว (ตีข้าวให้ออกจากรวงข้าว) นาลาน (ทำลานสำหรับฟาดข้าว) งานทำบ้านยกบ้าน นวดข้าวหน้าโดยไม่ต้องมีการจ้างแรงงาน ชาวบ้านจะมาช่วยเหลือกันตามประเพณี นอกจากนี้เมื่อมีการแต่งงาน คนตาย ประชาชนภายในชุมชนก็จะมาช่วยเหลือกันโดยไม่ต้อง

บอกกล่าว แต่ทว่าครัวเรือนก็จะถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมงานตามประเพณี อย่างไรก็ตามในเรื่องของการจ้างแรงงาน ก็เริ่มมีขึ้นบ้างในชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคม เกิดขึ้นภายในชุมชนขึ้นบ้างแล้ว นั่นคือ เริ่มมีการจ้างแรงงานกันบ้างในการทำไร่มันสำปะหลัง เช่น การจ้างใส่มัน (ปลูกล้ม) ขุดมัน ตีขี้เถ้า (ทุบดิน) จ้างค้ายหญ้า ทั้งนี้เนื่องจากว่าการทำไร่มันสำปะหลัง เป็นการทำงานเพื่อสร้างควมร่ำรวยให้กับตนเองไม่ใช่เป็นการทำงาน เพื่อการยังชีพปกติดังเช่น การทำนาไร่ แม้ว่าจะมีการจ้างแรงงานทำไร่มันสำปะหลัง แต่ในชุมชนแห่งนี้ก็มีการจ้างแรงงานกันในราคาที่ต่ำกว่าชุมชนอื่น กล่าวคือชุมชนเหล่านี้จ้างงานโดยคิดค่าจ้างวันละ 25 บาท ในขณะที่ชุมชนอื่นมีการจ้างกันในราคาวันละ 30 บาท

1.4 ลักษณะทางนิเวศวิทยา

ชุมชนหนองนาแซง ตั้งอยู่ริมหนองบึงที่เรียกว่า "หนองนาแซง" การจัดตั้งบ้านเรือนไม่ค่อยจะเป็นระเบียบมากนัก มีถนนหลักอยู่สายเดียว นอกนั้นเป็นถนนย่อย ๆ แยกออกไป นอกจากนี้ในชุมชนแห่งนี้ยังมีถนน "ขี้ควาย" ซึ่งเป็นถนนที่ใช้ประโยชน์เฉพาะสำหรับสัตว์เลี้ยงวัวควายเดินไปมาระหว่างชุมชนกับไร่นา บนถนนจะมีมูลวัวควายและรอยเท้าสัตว์เต็มไปหมดถนนเส้นนี้จะมีผลต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนภายในชุมชนอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูฝน ซึ่งจะมีมูลวัวควายกระจัดกระจาย ไหลเยิ้มมีแมลงวันหัวเขียวมาค่อมพร้อมกับส่งกลิ่นเหม็นเข้าไปในบ้านพักอาศัย ก่อให้เกิดความรำคาญแก่ประชาชนและผู้พบเห็น ชุมชนแห่งนี้มีทางคมนาคมติดต่อกับชุมชนอื่นได้ทางเดียว การติดต่อกับชุมชนอื่น เป็นไปได้ไม่ลำบากมากเหมือนเช่นแต่ก่อน เนื่องจากทางราชการได้ทำถนนเข้าชุมชนให้อยู่ในระดับดีใช้การได้ ยกเว้นบางครั้งในฤดูฝนที่มีฝนตกหนักมาก อาจจะทำให้น้ำท่วม ถนนถูกตัดขาดการติดต่อกับชุมชนอื่นจะเป็นไปได้ลำบากมาก หรือเป็นไปไม่ได้เลย

ลักษณะการปลูกบ้านของประชาชนภายในชุมชนทั้งหมดเป็นไม้ ผ่าบ้านทำด้วยไม้หรือไม้กระแตะ (ไม้ไผ่สาน) หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือสังกะสี บางบ้านมีผาบ้านอยู่เพียงครั้งเดียว ที่เหลือเปิดโล่งไว้ หรือมีเฉพาะผาบ้าน แต่ไม่มีประตูเข้าบ้าน เปิดโล่งถึงกันหมดไม่มีการกันห้องหรือท้าวผนัง ลักษณะบ้านส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นบ้าน

สูง ำด้ถุ่นบ้านทำเป็นคอกวัวควาย (หรือคอกหมูสำหรับบางบ้าน) ประชาชนภายในชุมชน มีวัวควายเป็นของตนเองถึง 140 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 83.83 (ศูนย์ประสานการ พัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) ครัวเรือนที่ใช้สัวมที่ถูกสุขลักษณะ คือใช้สัวมซีมมี 86 ครัว เรือน (ศูนย์ประสานการ พัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) ที่เหลืออีก 81 ครัวเรือนไม่ได้ใช้ สัวมและได้ขับถ่ายตามป่าละเมาะ ไร่ สวน ฯลฯ

1.5 ลักษณะทางเศรษฐกิจและอาชีพ

ประชาชนภายในชุมชนหนองนาแซง ส่วนใหญ่มีการผลิตขนาดเล็ก ๆ เพื่อการยังชีพมากกว่าเพื่อการค้าหรือพาณิชยกรรม อาชีพของประชาชนมีลักษณะ คล้ายคลึงกัน กล่าวคือมีอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวทานาทำไร่ มีการทำไร่มันสำปะหลัง ประมงและสวนผักอื่น ๆ บางเล็กน้อย การปลูกข้าวและพืชผักอย่างอื่น เป็นการทำเพื่อการ บริโภคเองไม่มีการขาย ยกเว้นมันสำปะหลังซึ่งเป็นการผลัดเพื่อขาย มีการทำอาชีพนี้ประ มาศ 10 ครัวเรือน การขายจะเป็นการขายแบบเหมาให้พ่อค้ามารับซื้อ ซึ่งมีรายได้ไม่ค่อย ดีนัก ส่วนพืชผักอย่างอื่น ได้แก่ ถั่ว แดง มะเขือ พริก และผักต่าง ๆ จากการสำรวจ ของศูนย์ประสานการ พัฒนาชนบทแห่งชาติ เมื่อ ปี พ.ศ. 2529 พบว่าประชาชนภายใน ชุมชนแห่งนี้มีการประกอบอาชีพค้าขายอย่างเดียว 1 ครัวเรือน รับจ้างอย่างเดียว 5 ครัวเรือน และประกอบอาชีพมากกว่า 1 อย่างจำนวน 156 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 93.41 ของครัวเรือนทั้งหมด อาชีพดังกล่าวได้แก่เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก อาชีพรับจ้าง ช่างไม้ ประมง และเผาถ่านขายเป็นอาชีพรอง ซึ่งมีอยู่เพียงเล็กน้อยเพื่อยังชีพเท่านั้น เป็นอาชีพที่ทำได้เพียงบางฤดูกาลเท่านั้น อาชีพเกษตรกรรมที่สำคัญที่สุดก็คือ การทานา มี จำนวน 156 ครัวเรือน การทานาทำได้ปีละ 1 ครั้ง ผลผลิตต่อไร่ประมาณ 40 กิโลกรัม

สำหรับที่ดินที่ใช้ประกอบอาชีพนั้น ประชาชนทั้งหมดเป็นเจ้าของ และมีการมสิทธิ์ในที่ดิน ไม่มีการเช่าที่ดิน เนื่องจากเป็นการรับมรดกตกทอดมาจากบรรพ บุรุษ ซึ่งได้ที่ดินมาจากการจับจองไว้เป็นเวลานานแล้ว ในเรื่องการลงทุนกู้เงินเพื่อมา ประกอบอาชีพนั้น ในชุมชนแห่งนี้มีอยู่น้อยมาก คือประมาณ 1-2 คนเท่านั้นที่กู้เงินมาลงทุน ทำไร่มันสำปะหลัง และซื้อปุ๋ยมาบำรุงพันธุ์พืชของตน

1.6 ลักษณะทางการศึกษา

ชุมชนหนองนาแซงมีแหล่งให้การศึกษอบรมแก่ประชาชน คือ โรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (ป.1) ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (ป.6) มีครูประจำอยู่ 10 คน มีนักเรียนประมาณ 400 คน เป็นนักเรียนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนทั้งหมด จากการสำรวจของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2529 พบว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนที่จบการศึกษาภาคบังคับ (ป.4-ป.6) และไม่ได้เรียนต่อมีจำนวน 749 คน คิดเป็นร้อยละ 76.04 ของประชาชนทั้งหมดกำลังศึกษาอยู่ชั้น ป.1 ถึง ป.6 จำนวน 177 คน กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น-ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจำนวน 1 คนกำลังศึกษาอยู่ชั้นที่สูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 1 คน ประชาชนภายในชุมชนแห่งนี้ไม่มีนิยมส่งลูกหลานไปเรียนในระดับชั้นที่สูงขึ้น ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจะปล่อยให้ลูกหลานเข้ารับการศึกษถึงชั้น ป.4 หรือ ป.6 ในปัจจุบันซึ่งเป็นการศึกษาในระดับที่เป็นภาคบังคับ ทั้งนี้ เนื่องจากว่าผู้ปกครองไม่มีเงินเพียงพอที่จะส่งลูกหลานไปเรียนต่อไกล ๆ ในชุมชนแห่งอื่น อีกทั้งไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจที่จะแนะนำลูกหลานให้ได้ประสบผลสำเร็จทางการศึกษา แต่ก็มีบางครัวเรือนที่ผู้ปกครองพอจะสามารถส่งลูกหลานไปเรียนต่อได้ แต่ลูกหลานไม่มีความเอาใจใส่ในการเรียน เรียนไม่ดีเพียงพอ และไม่เต็มใจที่จะเรียนต่อ

นอกจากนี้แล้วภายในชุมชนแห่งนี้ ก็ไม่ได้มีแหล่งให้ความรู้ข่าวสารอื่น ๆ เพิ่มเติม ไม่มีการศึกษาต่อเนื่อง ไม่มีการศึกษาเสริมนอกระบบ จากแหล่งทางราชการและเอกชน

1.7 ลักษณะทางการปกครองและการบริหารของทางราชการ

ชุมชนหนองนาแซงเป็นที่ตั้งของที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองนาแซง ซึ่งมีนายประยัด โป้เปิด(สวัสด์) เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในชุมชนมีองค์กรทางการปกครององค์กรเดียวคือ คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง เป็นรองประธาน และมีกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ

ในข้อเท็จจริงแล้ว ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปกครองคือผู้ใหญ่บ้าน และคนเฒ่าคนแก่ที่มีความสามารถเป็นผู้เสนอแนะให้ข้อคิดเห็นแก่ผู้ใหญ่บ้าน และที่ประชุมชาวบ้าน ส่วนกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ นั้น มีความสำคัญไม่มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากว่าชุมชนแห่งนี้ไม่ได้ใช้การตัดสินปัญหาต่าง ๆ ในรูปการประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่จะตัดสินปัญหาโดยการประชุมชาวบ้านทั้งหมด ฉะนั้นกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ จึงถูกลดบทบาทไป เท่าเทียมกับประชาชนผู้เข้าร่วมประชุมคนอื่น ๆ

ในชุมชนแห่งนี้ไม่มีส่วนราชการเข้าไปตั้งอยู่ เว้นแต่โรงเรียนประถมศึกษาซึ่งครูส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งอื่น แต่ได้เดินทางไปสอนในลักษณะที่เรียกว่า "ไปเช้า เย็นกลับ" นอกจากนั้นส่วนราชการอื่น ๆ ก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปปฏิบัติงานในชุมชนนั้นน้อยมาก นาน ๆ ครั้ง เท่าที่จำได้เคยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรทางอำเภอบึงกาฬไปแนะนำการทำไร่บ้าน และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลบึงกาฬไปแนะนำในเรื่องการสร้างส้วม ความสะอาดบ้าน รวมทั้งแนะนำวิธีการปราบยุงลายด้วย

1.8 ลักษณะทางเทคนิควิทยา

จากการศึกษาการใช้เทคนิควิทยาใหม่ในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนภายในชุมชน พบว่า ภายในชุมชนมีเครื่องสีข้าวอยู่ 3 เครื่อง เครื่องสูบน้ำเล็ก 7 เครื่อง เครื่องฉีดยาปราบวัชพืช(แบบมือโยก) 10 เครื่อง ยากำจัดแมลงยี่ห้อฟอสฟอรัสใช้เกือบทุกครัวเรือน พันธุ์ข้าวที่เป็นพันธุ์ใหม่ได้แก่ กข.6 กข.8 แต่พันธุ์เก่าก็ยังมีปลูกปะปนกันบางครัวเรือน นอกจากนั้นยังมีรถยนต์ 1 คัน มีสามล้อเครื่อง 6 คัน สำหรับใช้ในการคมนาคมของประชาชนภายในชุมชนติดต่อกับชุมชนอื่น

ในด้านสุขภาพอนามัย มีการใช้ส้วมซึม 86 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 51.49 ที่เหลือ 81 ครัวเรือนไม่ได้ใช้ส้วม เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวพบว่าคู่สมรสอายุระหว่าง 15-44 ปี มีการคุมกำเนิดร้อยละ 11.6 (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529)

1.9 ลักษณะทางสุนทนาการ

สิ่งที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนานและพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนภายในชุมชนได้แก่ หมอลำ ภาพยนตร์และร่าวง ซึ่งมีขึ้นในงานบุญประเพณีต่าง ๆ งานบุญที่สนุกมาก ๆ คือ งานบุญเหวส บุญกรู้น บุญสงกรานต์ ซึ่งมีประจำทุกปี นอกจากนั้นยังมีงานบุญที่สร้างความสนุกสนานให้แก่ประชาชนภายในชุมชนที่สำคัญก็คือ บุญวัด (งานวัด) ซึ่งมีอยู่ 3 วัดคือ งานวัดป่า (วัดป่าท่าพระเจริญธรรม) เดือน 3 งานวัดบ้าน (ศรีวรมงคล) เดือน 4 และงานวัดคอน (วัดคอนเจ้าปู่เจริญธรรมะโร) เดือน 5 ของทุกปี

โดยปกติในชีวิตประจำวันของประชาชนแล้ว สิ่งที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลินก็คือ หมอลำ เรื่อง หมอลำกลอน และเพลง เนื่องจากสามารถรับฟังได้จากวิทยุทรานซิสเตอร์ ส่วนภาพยนตร์ (หนังกลางแปลง, หนังชายยา, หนังล้อมผ้าหาเงิน) และร่าวงนั้น จะมีขึ้นเป็นครั้งคราว เฉพาะที่มีงานบุญ หรืองานสำคัญบางอย่างเท่านั้น

1.10 ลักษณะทางด้านครอบครัว

ลักษณะทางครอบครัวของชุมชนแห่งนี้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นครอบครัวใหญ่ ครอบครัวขยาย (extended family) คือมีประมาณร้อยละ 70 ครอบครัวเล็ก หรือครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) มีประมาณ ร้อยละ 30 ครอบครัวใหญ่อาจประกอบไปด้วยปู่ย่าพ่อแม่ ลูกหลานอยู่รวมกัน หรือประกอบด้วยตายาย พ่อแม่ลูกหลานอาศัยอยู่รวมกัน ในชุมชนคนเฒ่าคนแก่ยังเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในทางสังคม กิจกรรมทางศาสนา งานบุญประเพณี และกิจการสาธารณะอื่น ๆ แต่บทบาททางด้านการประกอบอาชีพเริ่มลดลงปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของลูกหลาน คนหนุ่มสาวหรือวัยกลางคนมีบทบาทมากขึ้น คนเฒ่าคนแก่ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนมีประมาณ 30 คน โดยทั่ว ๆ ไปแล้วคนเฒ่าคนแก่ยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญภายในครอบครัวในเรื่องเกี่ยวกับการประเพณีปฏิบัติตัวให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องตามประเพณี อันได้แก่ การให้การอบรมสั่งสอนลูกหลาน และการปฏิบัติตัวให้เป็นตัวอย่างแก่ลูกหลาน

ภายในครอบครัวหนึ่ง ๆ พ่อยังเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีอำนาจมากที่สุด แม่และลูกต้องเชื่อฟังการตัดสินใจของผู้เป็นพ่อ "พ่อเสมือนช้างเท้าหน้า แม่เสมือนช้างเท้าหลัง" การแสดงความคิดเห็นและบทบาทของแม่และลูกยังมีน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกผู้หญิงมีความเป็นอิสระน้อยมาก ลูกยังมีความเกรงกลัวพ่อแม่ แต่ก็รู้สึกว่าการสิ่งจะทำได้ไม่เต็มที่เหมือนเมื่อก่อนคือ เริ่มมีลูกบางคนที่เขาแต่เล่นเป็นใหญ่ ซึ่งก็เกี่ยวข้องทำงานบ้าน ซึ่งก็มีอยู่จำนวนไม่มาก

ในเรื่องเกี่ยวกับการหาคู่ครองของหนุ่มสาวนั้น พ่อแม่ส่วนใหญ่มีบทบาทสำคัญในการหาให้ เลือกให้ ตกใจ เห็นดีเห็นงามด้วย ตลอดจนการจัดการทำพิธีสู่ขอแต่งงานให้โดย เฉพาะอย่างยิ่งหนุ่มสาวที่มีการ เลือกคู่ครองจากประชาชนภายในชุมชนเดียวกัน คนเฒ่าคนแก่พ่อแม่เป็นผู้มีบทบาทในการ เลือกให้และจัดการให้ทุกอย่าง สำหรับหนุ่มสาวที่หาคู่ครองจากคนต่างชุมชน หนุ่มสาวก็มีอิสระมากขึ้นในการ เลือกคู่ครอง แต่ก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่ผู้ปกครอง หนุ่มสาวที่หาคู่ครองเองไม่ เชื่อฟังพ่อแม่ผู้ใหญ่ก็น้อยมาก การหย่าร้างหลังจากการแต่งงานถือเป็น เรื่องความผิดที่ร้ายแรงที่ทั้งผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่ต้องมาพูดจา กัน ถือว่าเป็น เรื่องสำคัญมาก

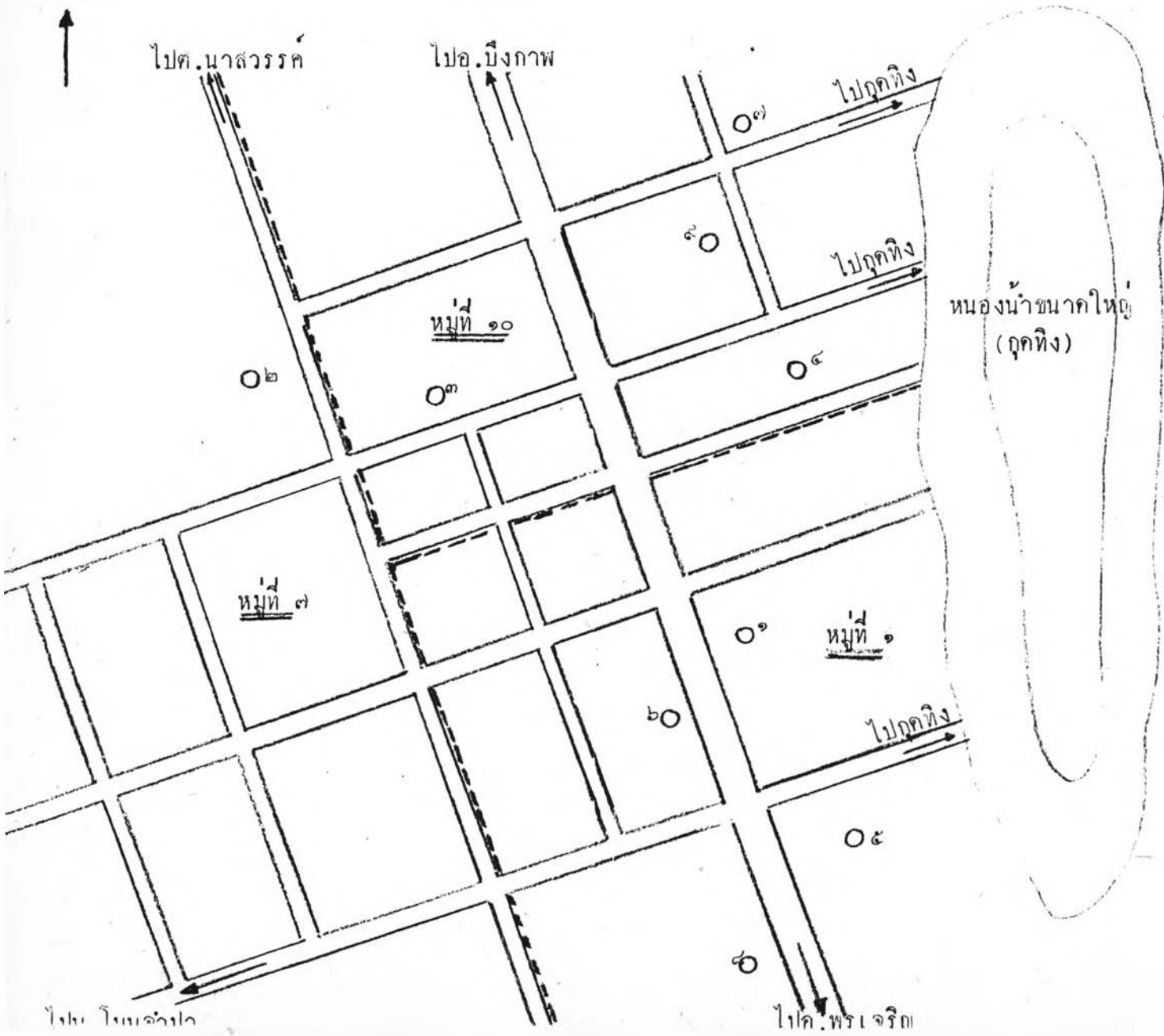
2. ลักษณะของชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลง : ชุมชนโนนสมบูรณ์

2.1 ลักษณะทางประชากร

ชุมชนโนนสมบูรณ์เป็นชุมชนที่ค่อนข้างใหญ่ มีอายุประมาณ 40 ปี แต่เดิมมีผู้อยู่อาศัยอยู่ก่อน แล้วเป็นเวลานานจำนวน 5 คราวเรือน หลังจากนั้นก็ได้มีผู้อพยพโยกย้ายเข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพในชุมชนแห่งนี้ ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะเวลาประมาณ 30 ปี ทำให้มีจำนวนคราวเรือนเพิ่มขึ้นจากเดิม 5 คราวเรือนจนถึงปัจจุบันนี้มีจำนวนถึง 354 คราวเรือน ผู้อพยพส่วนใหญ่มาจากแถบอีสานตอนใต้ได้อพยพเข้ามาประกอบอาชีพ เกษตรกรรมหลักกลางทางพง ทำไร่เลื่อนลอย รวมทั้งการประมงด้วย ผู้อพยพเหล่านี้ได้รับการเรียกขานจากผู้อาศัยอยู่ตั้งเดิมว่า "ไทยครัว" (จวี ศัชรินทร์ สัมภาษณ์) ปัจจุบันชุมชนโนนสมบูรณ์มีประชากรจำนวน 2,151 คน เป็นชาย

เหนือ

แผนที่สังเขปชุมชนโนนสมบูรณ์

เครื่องหมาย ○

- ๑. ที่ทำการกำนันและผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑
- ๒. ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙
- ๓. ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๐
- ๔. วัดศรีเมืองบรมคุณ
- ๕. วัดสันติสามัคคี
- ๖. โรงเรียนชุมชนโนนสมบูรณ์
- ๗. คอนเจาปู (ที่นับถือตามความเชื่อ)
- ๘. สถานีอนามัยตำบล
- ๙. ที่ทำการ "จำ" (พอบานทางนี้)

เครื่องหมายประกอบแผนที่

- สถานที่สาธารณะ (หน่วยราชการและเอกชน)
- เส้นแบ่งเขตหมู่บ้านตามราชการ
- === ถนน, ซอย
- ◌ หนองน้ำ

1,101 คน หญิง 1,050 คน การเพิ่มขึ้นของประชากรมีแนวโน้มที่ลดลงเนื่องจากมีการวางแผนครอบครัว โดยการคุมกำเนิดในคู่สมรส อายุระหว่าง 15-44 ปี ร้อยละ 98 (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) อย่างไรก็ตามการเพิ่มขึ้นของประชากรภายในชุมชนแห่งนี้ ยังขึ้นอยู่กับลักษณะการอพยพโยกย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ภายในชุมชนแห่งนี้ ด้วยว่าจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงมากน้อยเพียงใด

2.2 ลักษณะทางสังคม

ชุมชนโนนสมบูรณ์ เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่า ชุมชนหนองนาแซง แม้ว่าประชากรภายในชุมชนจะไม่รู้จักกันหมดแต่คนที่อยู่นาน ๆ ส่วนใหญ่จะรู้จักกัน ความสัมพันธ์ไม่ได้สนิทสนมกันมากนัก ความสัมพันธ์กันที่เป็นแบบปฐมภูมิ (primary relationship) จะมีเฉพาะในบางครอบครัวที่ตั้งบ้านอยู่ใกล้ชิดกัน (ที่เรียกว่า "คุ้ม") หรือที่เป็นญาติพี่น้องกัน การติดต่อสัมพันธ์กันในลักษณะที่หวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเริ่มมีมากขึ้น การติดต่อแบบเป็นญาติพี่น้องกันของคนในชุมชน เช่นในชุมชนหนองนาแซงมีน้อยลง ลักษณะการเป็น เครือญาติทางสายเลือดมีน้อย เนื่องจากครัวเรือนส่วนใหญ่ได้อพยพโยกย้ายมาจากที่ต่าง ๆ กัน

ในชุมชนเมืองศิครทางสังคมหรือกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น แม้ว่าในหลาย ๆ กลุ่ม จะมีผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มเข้าช้อนกันก็ตามกล่าวคือ มีคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) 3 ชุด คือ กม.หมู่ 1, และหมู่ 7 และ กม.หมู่ 10 มีกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน (ประมาณร้อยละ 70 ของครัวเรือนทั้งหมดเป็นสมาชิก) มีกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า (สมาชิกประมาณ 30 คน) มีกลุ่มธนาคารข้าว (สมาชิก 36 คน) กลุ่มเหล่านี้แต่ละกลุ่ม ต่างก็มีประธานกรรมการ เลขานุการ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดเป็นกลุ่มที่เจ้าหน้าที่ทางราชการมาแนะนำ ให้จัดตั้งขึ้นโดยอำนวยความสะดวกในด้านเอกสาร วิชาการและความรู้ต่าง ๆ จากการศึกษาไม่ปรากฏว่ากลุ่มเหล่านี้มีการแข่งขัน หรือขัดแย้งกัน แต่มีส่วนในการเกื้อหนุนซึ่งกัน และกัน เนื่องจากสมาชิกระดับนำ มีความสนิทสนมและสัมพันธ์ต่อกันอีกทั้งกลุ่มเหล่านี้ เป็นกลุ่มที่ได้รับการแนะนำให้จัดตั้งขึ้นโดยเจ้าหน้าที่ของทางราชการ โอกาสที่จะมีการแข่งขัน และเกิดความขัดแย้งจึงมีน้อย

การควบคุมทางสังคมแม้ว่าจะยังคงใช้วิธีการทางจารีตประเพณีอยู่แต่ก็มีการใช้วิธีการทางกฎหมายมากขึ้น เนื่องจากวิธีการทางจารีตประเพณีไม่ได้รับการยอมรับจากทั้งสองฝ่าย วิธีการทางกฎหมายจึงถูกนำมาใช้ในช่วงปีที่ผ่านมา ได้มีการกระทำ ความผิดทางสังคมต่าง ๆ หลายครั้ง เป็นต้นว่า ความผิดเกี่ยวกับที่ดิน 15 ครั้ง ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ 4 ครั้ง ความผิดเกี่ยวกับการลักลอบขุดแร่ 9 ครั้ง ความผิดเกี่ยวกับการพนัน 2 ครั้ง ความผิดเกี่ยวกับการข่มขืนอนาจาร 1 ครั้ง และความผิดเกี่ยวกับเสรีภาพและชื่อเสียง 1 ครั้ง (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529)

2.3 ลักษณะทางวัฒนธรรม

ชุมชนโนนสมบูรณ์ แม้ว่าจะเป็นชุมชนที่ใหญ่กว่าชุมชนหนองนาแซง แต่ก็มีจำนวนวัดน้อยกว่า คือมีวัดอยู่ 2 วัด ได้แก่ วัดป่าสันตติสามัคคี มีพระอยู่ 2 รูป สามเณร 5 รูป และ วัดบ้านศรีเมืองธรรมคุณ มีพระอยู่ 4 รูป สามเณร 13 รูป ในเรื่องเกี่ยวกับการช่วยเหลืองานวัด วัฒนธรรมทางศาสนาไม่เคร่งครัดเหมือนในชุมชนหนองนาแซง ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมการไปทำบุญกุศลเริ่มเปลี่ยนไป การไปวัดทำบุญกุศลและการบวช ให้ความสำคัญเฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้น ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งให้ความสำคัญน้อยลงหรือถือว่าเป็นกิจกรรมของคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น อย่างไรก็ตามงานบุญประเพณีต่าง ๆ ก็ยังคงมีอยู่ แต่การให้ความสำคัญอาจจะน้อยลง งานบุญประเพณีที่ยังถือว่ามีความสำคัญที่ประชาชนไปร่วมกันทำบุญได้แก่ บุญเข้าพรรษา เดือน 8 (กรกฎาคม) ของปี บุญออกพรรษา เดือน 11 (ตุลาคม) บุญเผวส (บุญมหาชาติ) เดือน 4 (มีนาคม) บุญกรฐิน เดือน 12 (พฤศจิกายน) และบุญบั้งไฟ เดือน 6 (พฤษภาคม)

สำหรับเรื่องวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม เช่นการช่วยเหลือกัน ประกอบอาชีพ การเอาแรง การลงแขกก็ได้ลดความสำคัญลงไป แต่ก็ยังมีการปฏิบัติกันอยู่ในกลุ่มญาติบ้านใกล้เรือนเคียง กล่าวคือ ยังมีการลงแขกเกี่ยวข้าวและฟาดข้าว (ตีข้าวออกจากรวงข้าว) ของประชาชนในกลุ่มเล็กๆ ส่วนการจ้างงานได้เข้ามาแทนที่คือ มีการจ้างค่านา (ปลูกร้าง) และจ้างทำไร่มันสำปะหลัง เช่น ถางไร่ คายหญ้า ขุดมัน ไล่-

มัน ฯลฯ สิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก็คือ การทำนาปลูกข้าวเริ่มมีการจ้างแรงงานเข้ามาแทนที่ประเพณีการลงแขก นาवानจะค่อย ๆ ลดความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ

2.4 ลักษณะทางนิเวศวิทยา

ชุมชนโนนสมบูรณ์ เป็นชุมชนที่ตั้ง เลียบขนานไปกับถนนสายใหญ่สายหนึ่ง (ถนนบึงกาฬ-พรเจริญ) การตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่สูงเนิน (ที่เรียกว่า "โนน") จึงให้ชื่อว่า "โนนสมบูรณ์" ชุมชนนี้ตั้งอยู่ใกล้หนองน้ำขนาดใหญ่ที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลา และสัตว์น้ำนานาชนิดที่ชาวบ้านเรียกว่า "'กูดทิง" เนื่องจากลักษณะการตั้งบ้านเรือนขนานไปกับถนนทั้งสองข้างและมีถนนตัดแยกย่อยออกไป ทำให้ชุมชนแห่งนี้สามารถคมนาคมติดต่อกับชุมชนอื่นได้สะดวก การแลกเปลี่ยนทางสังคม วัฒนธรรมและ เศรษฐกิจกับชุมชนเมืองอื่น ๆ จึงมีโอกาสเป็นไปได้มากขึ้น

ลักษณะการสร้างบ้านเรือน ของประชาชนภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ มีบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้อยู่บ้าง ลักษณะของบ้าน เป็นบ้านสูงประมาณ ร้อยละ 80 อีกร้อยละ 20 เป็นบ้านเสาเดี่ยวและบ้านพื้นคอนกรีตติดดิน หลังคาบ้านมุงด้วยสังกะสีเป็นส่วนใหญ่ คือมุงด้วยสังกะสี 254 คร่าวเรือน คิดเป็นร้อยละ 71.75 ที่เหลืออีก 100 คร่าวเรือนมุงด้วยหญ้าคา (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) ลักษณะของฝาบ้านทำด้วยไม้แผ่นยาวเป็นส่วนใหญ่ ที่เหลือเพียงเล็กน้อยทำด้วยไม้กระดาน (ไม้แผ่นสาน) ภายในชุมชนมีส้วมใช้ 212 คร่าวเรือน คิดเป็นร้อยละ 59.88 เป็นส้วมซึม 205 คร่าวเรือน และส้วมหลุม 7 คร่าวเรือน ที่เหลืออีก 142 คร่าวเรือน ยังไม่มีส้วมใช้และอาศัยขับถ่ายตามป่าตามสวน เกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงใช้งานนั้นพบว่า คร่าวเรือน 172 คร่าวเรือนมีวัวควายเป็นของตนเองคิดเป็นร้อยละ 48.58 และอีก 39 คร่าวเรือน ได้ใช้วิธีการเช่าวัวควายเพื่อนำมาประกอบอาชีพ (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529)

2.5 ลักษณะทางเศรษฐกิจและอาชีพ

ลักษณะการประกอบอาชีพของประชาชนภายในชุมชน

ส่วนใหญ่ เป็นการผลิตเพื่อยังชีพในครอบครัว แต่ก็เริ่มมีการผลิตเพื่อการค้าขาย (พาณิชย์กรรม) มากขึ้น การผลิตเพื่อการยังชีพได้แก่การทำนา ซึ่งมีจำนวน 214 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 60.45 การทำนาจะทำได้ปีละ 1 ครั้ง ได้ผลผลิต 360 กิโลกรัมต่อไร่ การประกอบอาชีพเพื่อการยังชีพอีกอย่างหนึ่งก็คือการรับจ้าง ในชุมชนนี้มีการประกอบอาชีพรับจ้างอย่างเดียว 20 ครัวเรือน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) ส่วนการผลิตเพื่อการพาณิชย์กรรม ได้แก่ การปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งได้ผลผลิต 1,000 กิโลกรัมต่อไร่ ในชุมชนแห่งนี้มีผู้ปลูกมันสำปะหลังจำนวนมาก ประมาณร้อยละ 50 ของครัวเรือนทั้งหมดทั้งไร่มันสำปะหลัง จนทำให้ชุมชนแห่งนี้มีโรงงานขนาดเล็กที่เรียกกันว่า "ลานมัน" การประมงน้ำจืดก็เป็นอาชีพที่ทำการค้าขายอย่างหนึ่งผู้ประกอบการอาชีพนี้มีประมาณ 20 ครัวเรือน นอกจากนั้นยังมีผู้ประกอบการค้าขาย (ร้านค้าย่อย) จำนวน 9 ครัวเรือน แต่ที่ทำการค้าขายเพียงอย่างเดียวมี 3 ครัวเรือน จากการสำรวจของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ เมื่อ ปี พ.ศ. 2529 พบว่าประชาชนในชุมชนแห่งนี้ ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อย่าง มีถึง 129 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 36.44 เป็นการประกอบอาชีพทำนา ไร่มันสำปะหลัง ประมง และรับจ้างทั่วไป

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของประชาชนภายในชุมชน ได้ใช้ที่ดินที่เป็นของตนเองทั้งหมดไม่มีผู้เช่าที่ดินทำกิน อย่างไรก็ตามในเรื่องเงินทุนที่นำมาใช้ประกอบอาชีพ ได้มาจากการกู้ยืมส่วนหนึ่ง และทุนเดิมอีกส่วนหนึ่ง การกู้เงินส่วนใหญ่เป็นการกู้มาเพื่อทำไร่มันสำปะหลังมากกว่าเพื่อการทำนา ประมาณกันว่ามีผู้กู้เพื่อมาลงทุนเกือบครึ่งหนึ่งของผู้ประกอบการอาชีพนี้ (ฉวี คัชรินทร์ , สัมภาษณ์)

2.6 ลักษณะทางการศึกษา

ชุมชนโนนสมบูรณ์มีแหล่งให้การศึกษาอบรมความรู้แก่ประชาชนภายในชุมชน คือโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงชั้น

ประมปีที่ 6 (ป.6) มีครูประจำอยู่ 28 คน มีนักเรียน 670 คน นักเรียนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ภายในชุมชนแต่มีอีกจำนวนหนึ่งที่มาจากชุมชนอื่น จากการสำรวจของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2529 พบว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนที่จบการศึกษาภาคบังคับและไม่ได้เรียนต่อ (ป.4 หรือ ป.6) มีจำนวน 963 คน คิดเป็นร้อยละ 44.77 ของประชาชนทั้งหมดที่กำลังศึกษาอยู่ระหว่างชั้น ป.1- ป.6) มีจำนวน 430 คน กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นถึงตอนปลาย จำนวน 18 คน คนที่อ่านเขียนไม่ได้จำนวน 5 คน นอกจากนั้นยังมีประชาชนที่ได้รับการอบรมความรู้เพิ่มเติมจากทางราชการคือ การฝึกอบรมด้านการศึกษาจำนวน 5 ครั้ง การฝึกอบรมด้านอาชีพจำนวน 3 ครั้ง และการฝึกอบรมด้านความมั่นคงแห่งชาติ 1 ครั้ง ปัจจุบันที่โรงเรียนประถมศึกษาในสมบูรณียังเปิดให้มีการศึกษาอกระบบ ซึ่งจะทำให้การสอน โดยใช้เวลาหลังเวลาราชการเปิดสอนให้ผู้ใหญ่ที่ต้องการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม จากการศึกษาพบว่า การส่งบุตรหลานไป เรียนต่อในระดับสูง ๆ มีอยู่น้อยมาก คือมีจำนวน 1-2 คน เท่านั้นที่กำลังทำการศึกษาอยู่ในระดับที่สูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในชุมชนเมืองแห่งอื่น

2.7 ลักษณะทางการปกครองและการบริหารของทางราชการ

ชุมชนในสมบูรณียเป็นที่ตั้งของที่ทำการกำนันตำบลในสมบูรณีย ซึ่งมีนายฉวี ศัชรินทร์ เป็นกำนัน มีนายบุญเลี้ยง บุตรดาและนายนิกร บัวคำเป็นสารวัตรกำนัน มีสมาชิกคณะกรรมการสภาตำบล (กสต.) คนอื่น ๆ อาศัยอยู่ในภายในชุมชน

ชุมชนนี้ เป็นที่ตั้งของที่ทำการผู้ใหญ่บ้านอยู่ 3 หมู่บ้าน ซึ่งแบ่งแยกอำนาจหน้าที่การปกครองออกจากกันอย่างเป็นทางการ คือ หมู่ 1 มีนายฉวี ศัชรินทร์ (กำนัน) เป็นผู้ใหญ่บ้าน, หมู่ 7 มีนายคำพัว สมบัติ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และหมู่ 10 มีนายบุญทัน ฤทธิลือไกร เป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) แยกจากกัน โดยไม่ซ้ำซ้อนกัน กม.แต่ละชุดมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง เป็นรองประธานและมีกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่างๆ ในกรณีที่มีการตัดสินใจต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อประชาชนทั้งชุมชน (3 หมู่บ้าน) ผู้นำสำคัญของ กม.ทั้ง 3 หมู่บ้านจะมาประชุมปรึกษาหารือกันแต่ถ้าเป็น เรื่องใหญ่ที่สำคัญมาก ต้องการให้ประชาชนภายในชุมชนป เข้ามา

ส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย ก็จะจัดให้มีการประชุมขึ้นที่โรงเรียนประถมศึกษาโนนสมบูรณ์ ผู้เข้าร่วมประชุม นอกจากจะเป็น กม. จากทั้ง 3 หมู่บ้าน แล้วประชาชนที่สนใจจะเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นด้วยก็ได้ ในกรณีที่ เป็น เรื่องภายในขอบ เขตอำนาจของแต่ละหมู่บ้าน ก็จะมีการจัดประชุมเฉพาะ กม. และประชาชนที่อาศัยอยู่ภายในอาณา เขตของหมู่บ้านนั้น ๆ แต่การประชุมแบบนี้ไม่มีผลกระทบต่อประชาชนทั่วทั้งชุมชน

ส่วนราชการที่ไปตั้งอยู่ภายในชุมชนได้แก่ โรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งครูส่วนใหญ่อาศัยอยู่นอกชุมชนและได้ เดินทางมาสอนในลักษณะที่ เรียกว่า "ไปเช้า เย็นกลับ" แต่ก็ยังมีครูบางส่วนที่พักอาศัยอยู่ภายในชุมชน ในชุมชนยังมีสถานีอนามัยตำบลไปตั้งอยู่ด้วย โดยมีเจ้าหน้าที่ของทางราชการพักอาศัยและปฏิบัติหน้าที่ประจำในสถานีแห่งนี้ ซึ่งก็ได้มีบทบาทในการส่งเสริมแนะนำประชาชนในด้านการวางแผนครอบครัว (คุมกำเนิด) การจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน การจัดสร้างส้วมภายในครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ที่ไม่ได้มีสำนักงานตั้งอยู่แต่ได้ส่งเจ้าหน้าที่จากชุมชนเมืองแห่งอื่นออกไปปฏิบัติหน้าที่ในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งได้แก่เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ได้ไปให้คำแนะนำในการจัดตั้งศูนย์พัฒนาตำบล (ศพด.) กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า และธนาคารข้าว เจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) ไปแนะนำให้จัดทำรั้วและป้ายในบริเวณบ้าน

ภายในชุมชนแห่งนี้ ยังจัดให้มีหอกระจายข่าว เพื่อการเผยแพร่ข่าวสารให้แก่ประชาชนภายในชุมชนได้โดยตรง และในเวลาอันรวดเร็ว หอกระจายข่าวนี้ เป็นการสมทบทุนให้จัดสร้างขึ้นโดยประชาชนภายในชุมชนส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งได้รับการช่วยเหลือจากทางราชการ เช่น โรงเรียนประถมศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

2.8 ลักษณะทางเทคนิควิทยา

จากการศึกษาการใช้เทคนิควิทยาใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนภายในชุมชนพบว่า ภายในชุมชนมีเครื่องสีข้าว (โรงสี) อยู่ 3 เครื่อง เครื่องสูบน้ำ 10 เครื่อง เครื่องตัดมัน (และลานมัน) 3 เครื่อง รถไถดิน 10 คัน รถทัวร์เกษตร (รถอีแต๋น) 1 คัน การใช้ปุ๋ยเคมีใช้ทุก

ครัวเรือนที่มีการทำนาและไร่นาสำปะหลัง พันธุ์ข้าวแบบใหม่มีประมาณร้อยละ 30 เช่น พันธุ์ กข.8 , กข.10 และมะลิอีกประมาณร้อยละ 70 ยังใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ส่วนการกำจัดแมลงใช้ยากำจัดแมลงยี่ห้อต่าง ๆ เช่น โพลีคอลล, โพลีคาล โดยใช้กันทุกครัวเรือนที่ทำนาไร่นาสำปะหลังและพืชผักอื่น ๆ

ในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยนั้นพบว่า มีการใช้ส้วมซึม 205 ครัวเรือน ใช้ส้วมหลุม 7 ครัวเรือน ไม่ได้ใช้ส้วมเลย 142 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 40.11 เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว พบว่าคู่สมรสอายุระหว่าง 15-44 ปีมีการคุมกำเนิดร้อยละ 98 (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529)

2.9 ลักษณะทางสันทนาการ

สิ่งที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนานและพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนภายในชุมชน ได้แก่ ภาพยนตร์ หมอลำ การแข่งขันกีฬา (มวย, ฟุตบอล) และรำวง ซึ่งมีขึ้นเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น บุญกรีน บุญเขาส บุญบั้งไฟ บุญสงกรานต์และบุญขึ้นปีใหม่ ซึ่งได้จัดให้มีขึ้นปีละ 1 ครั้ง นอกจากนั้นชุมชนแห่งนี้ยังจัดให้มีงานรื่นเริงขึ้นเป็นครั้งคราว ตามโอกาสและความเหมาะสม เช่น การจัดงานสวนสนุก ภาพยนตร์ รวมทั้งการชมการแข่งขันชกมวย ซึ่งถ่ายทอดทางโทรทัศน์ทุกสัปดาห์ ๆ ละ 2-3 ครั้ง

2.10 ลักษณะทางด้านครอบครัว

ลักษณะของครอบครัวในชุมชนแห่งนี้ ปรากฏว่าครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยาย (extended family) มีจำนวนน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนหนองนาแซง กล่าวคือ มีครอบครัวขยายประมาณร้อยละ 50 ที่เหลืออีกร้อยละ 50 เป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการเป็นชุมชนที่ค่อนข้างใหม่ประชาชนภายในชุมชนโยกย้ายมาจากที่อื่นมาตั้งหลักแหล่งในชุมชนนี้จึงทำให้ลักษณะของครอบครัวเป็นครอบครัวเล็ก คนเฒ่าคนแก่ในครอบครัวมีอยู่น้อยและถูกลดบทบาททาง

สังคมลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านการประกอบอาชีพ และด้านการปฏิบัติตัว ๆ ไป ภาระกิจที่สำคัญของคน เฒ่าคนแก่ก็คือกิจการงานวัดและการศาสนา ภายในครอบครัวบทบาทของพ่อลดลง แม่และลูกมีอิสระมากขึ้น การจะตัดสินใจทำอะไรมีการใช้วิธีการปรึกษาหารือกันภายในครอบครัวมากขึ้น ลูกมีความ เกรงกลัวพ่อแม่เน้อยลง

ในเรื่องการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาว พบว่าหนุ่มสาวมีอิสระในการเลือกคู่ครองเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นคู่ครองในชุมชนเดียวกัน หรือต่างชุมชน แต่พ่อแม่ก็เข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจให้ความเห็นด้วย แนะนำตักเตือนในทางที่ถูกที่ควร และจัดการเกี่ยวกับการแต่งงานให้เป็นไปตามความเหมาะสม การหย่าร้างหลังจากแต่งงานถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา ไม่ถือว่าเป็น เรื่องความผิดที่ร้ายแรงดัง เช่นแต่ก่อน

3. ลักษณะของชุมชนชนบทกิ่งเมือง : ชุมชนศรีวิไล

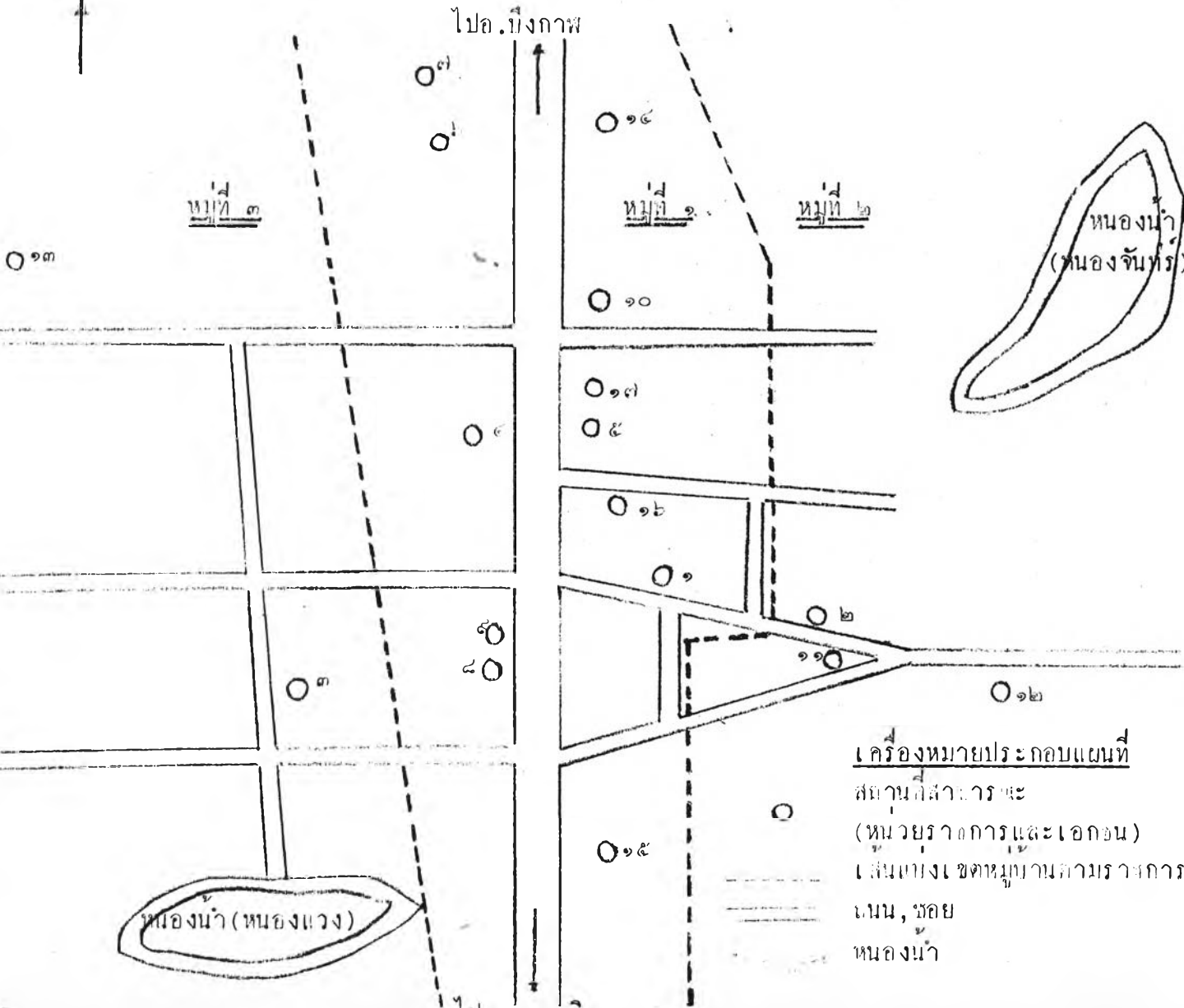
3.1 ลักษณะของประชากร

ชุมชนศรีวิไล เป็นชุมชนที่ค่อนข้างใหม่ คือมีอายุประมาณ 30 ปี แต่เป็นชุมชนที่มีการขยายตัว เปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก เมื่อ เปรียบ เทียบกับชุมชนใกล้เคียงอื่น ๆ ที่มีอายุมากกว่าชุมชนแห่งนี้ ที่ตั้งของชุมชนแห่งนี้ เป็นที่สูงเนิน เล่ากันว่าชุมชนใกล้เคียงเป็นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมในบางฤดูกาล จึงทำให้ประชาชนจากชุมชนใกล้เคียงอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ ประกอบกับชุมชนแห่งนี้มีถนนสายใหญ่ (บึงกาฬ-พรเจริญ) ตัดผ่าน จึงทำให้มีประชาชนจากชุมชนแห่งอื่นโดย เฉพาะจากจังหวัดในแถบอีสานตอนใต้อพยพโยกย้ายเข้ามาประกอบอาชีพ และตั้งหลักแหล่งอยู่สมทบกับประชาชนในชุมชนใกล้เคียงที่อพยพเข้ามาอยู่ก่อนหน้านี้ จนถึงปัจจุบันนี้การอพยพโยกย้าย เข้ามาตั้งหลักแหล่งในชุมชนแห่งนี้ยังมีอยู่ในอัตราที่ค่อนข้างสูง ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีครัวเรือนอยู่ถึง 579 ครัวเรือน มีประชากรจำนวน 3,362 คน เป็นชาย 1,680 คน เป็นหญิง 1,682 คน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ พ.ศ. 2529)

เหนือ

แผนที่สังเขปชุมชนศรีวิไล

ไป อ.บึงกาฬ

เครื่องหมาย ๐

- ๑. ที่ทำการ กำนันและผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑
- ๒. ที่ทำการ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๒
- ๓. ที่ทำการ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๓
- ๔. สถานีตำรวจภูธรตำบล (สภต.)
- ๕. สถานีอนามัยตำบล
- ๖. โรงเรียนบ้านศรีวิไล (ประถมศึกษา)
- ๗. โรงเรียนศรีวิไลวิทยา (มัธยมศึกษา)
- ๘. ไปรษณีย์ตำบล
- ๙. ที่ทำการ เริงรักพัฒนาชนบท (รพช.)
- ๑๐. แขวงทางหลวง
- ๑๑. วัดอรัญวิเวก
- ๑๒. วัดป่าวิไลพร
- ๑๓. วัดศรีวิไลสามัคคี
- ๑๔. ที่ทำการ ไฟฟ้า
- ๑๕. บ่อน้ำมัน
- ๑๖. คลาสสิก
- ๑๗. ถังน้ำประปาชุมชน

เครื่องหมายประกอบแผนที่

- สถานที่สาธารณะ
- ( ) หน่วยราชการและเอกชน
- - - - - เส้นแบ่งเขตหมู่บ้านตามราชการ
- — — — — ถนน, ซอย
- ==== หนองน้ำ

3.2 ลักษณะทางสังคม

ชุมชนศรีวิไล เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าชุมชนทั้งสองที่ได้กล่าวมาแล้ว ประชาชนภายในชุมชนไม่สามารถรู้จักกันได้หมด ความสัมพันธ์ที่เป็นแบบปฐมภูมิ (primary relationship) มีน้อยลง ความสัมพันธ์ที่เป็นแบบทุติยภูมิ (Secondary relationship) มีมากขึ้นความสัมพันธ์ที่เป็นแบบญาติพี่น้อง (ที่เรียกกันว่าเป็นแบบปฐมภูมินั้นมีอยู่เฉพาะในกลุ่มเครือญาติกลุ่มเล็ก ๆ และกลุ่มบ้านใกล้เคียงกลุ่มเล็ก ๆ บางกลุ่มที่อยู่บริเวณชานเมืองเท่านั้น การติดต่อสัมพันธ์ของประชาชนภายในชุมชนมีเป้าหมายมุ่งการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตธุรกิจการค้า เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะการเป็นเครือญาติทางสายเลือดมีน้อยลง เพราะแต่ละครัวเรือนต่างก็โยกย้ายมาจากที่ต่าง ๆ อีกประการหนึ่งก็เป็นเพราะว่าลักษณะทางสังคมแบบเมือง เข้าไปมีบทบาทมากขึ้น ความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมจึงเปลี่ยนไป ประชาชนภายในชุมชนมีลักษณะการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างกันมากขึ้นไปตามความถนัดและความชำนาญของแต่ละบุคคล ทำให้ความอบอุ่นเป็นกันเองลดลง ความซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกันมีน้อยลงตามไปด้วย

ภายในชุมชนมีองค์กรทางสังคมและกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น กล่าวคือ มีคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) 3 ชุด คือ กม. หมู่ 1, กม. หมู่ 2 และ กม. หมู่ 3 มีกลุ่มเยาวชน กลุ่มเด็กโหมพรม กลุ่ม ทสป. และกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเหล่านี้แต่ละกลุ่มต่างก็มีประธาน รองประธาน กรรมการฝ่ายต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดเป็นกลุ่มที่เจ้าหน้าที่ทางราชการมาแนะนำให้จัดตั้งขึ้นโดยอำนวยความสะดวกในด้านเอกสาร วิชาการและความรู้ต่าง ๆ ลักษณะการแข่งขันและขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มเหล่านี้ไม่ค่อยปรากฏให้เห็นเด่นชัดนักหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือมีความขัดแย้งกันน้อย ที่พอจะชี้ให้เห็นถึงการแข่งขันบ้างก็คือการแข่งขันระหว่าง กม. ทั้ง 3 ชุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กม. หมู่ 3 มักจะจัดให้มีกิจกรรมของตนเองแยกตัวออกไปจาก กม. อีก 2 ชุดที่เหลือ ทำให้มีการมองกันว่า กม. หมู่ 3 มีผลงานและมีลักษณะที่เด่นกว่า กม. อื่น ๆ

ในเรื่องการควบคุมทางสังคมที่ในอดีตเคยใช้การควบคุมแบบตั้งเดิมให้ประชาชนควบคุมกันเอง มีเรื่องราวขัดแย้งกันเกิดขึ้นก็ให้คนเฒ่าคนแก่ และผู้ใหญ่มาพิจารณาปรึกษาหารือกัน และตัดสินกันตามประเพณี แต่ในชุมชนศรีวิไลการควบคุมทางสังคมมีลักษณะ เป็นแบบกึ่งราชการ คือ เมื่อมีเรื่องราวขัดแย้งเกิดขึ้นในขั้นต้นก็จะมีการเชิญกันนั้น ผู้ใหญ่บ้านมาเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยฝ่ายหนึ่ง และเชิญคู่อริขัดแย้งสองฝ่ายมาเจรจาปรึกษาหารือกัน เพื่อหาทางออกให้เป็นที่พอใจแก่ทั้งสองฝ่าย แต่ถ้ายังไม่สามารถตกลงกันได้ก็ให้ เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่จะต้องดำเนินการตามกฎหมาย มีอยู่บางกรณีที่มีความขัดแย้งได้ นำเรื่องไปสู่การพิจารณาตัดสินของเจ้าหน้าที่ตำรวจทันทีที่เกิดความขัดแย้ง แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่อยากจะดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายได้แนะนำให้กลับมาเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองโดยมีฝ่ายก้ำกั้น ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนกลางคอยให้ความเป็นธรรมกับทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ตามในช่วงปีที่ผ่านมา ได้มีความขัดแย้งหรือการพิพาทเกิดขึ้นค่อนข้างน้อย กล่าวคือ มีการพิพาทเกี่ยวกับทรัพย์สิน 1 ครั้ง เกี่ยวกับป่าไม้ 1 ครั้ง เกี่ยวกับการพนัน 1 ครั้งและเกี่ยวกับการลักลอบขุดแร่ 14 ครั้ง (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529)

3.3 ลักษณะทางวัฒนธรรม

ชุมชนศรีวิไลมีวัดอยู่จำนวน 3 วัด คือ วัดอรัญญาวิเวก มีพระอยู่ 4 รูป สามเณร 2 รูป วัดป่าวิไลพร มีพระอยู่ 7 รูป สามเณร 4 รูป และวัดศรีสามัคคีธรรมมีพระอยู่ 4 รูป สามเณร 3 รูป ในเรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีการช่วยเหลืองานวัด พิธีกรรมทางศาสนา และการทำบุญกุศลเริ่มเปลี่ยนแปลงต่อไป ไม่ค่อยเคร่งครัดทางศาสนามากนัก กิจกรรมทางศาสนาถือเป็นภาระหน้าที่ของคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตชานเมืองและประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้ความสำคัญในกิจการทางศาสนามากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตธุรกิจการค้า งานบุญที่สำคัญในชุมชนได้แก่ งานสงฆ์ท้ายปีเก่าและต้อนรับปีใหม่ บุญเข้าพรรษา เดือน 8 (กรกฎาคม) ของปี บุญออกพรรษา เดือน 11 (ตุลาคม) บุญจันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคมมหาธาตุนุญเฒาส (บุญมหาชาติ) เดือน 4 (มีนาคม) สำหรับงานบุญประจำวัดไม่ค่อยมีความกระตือรือร้นมากนักในหมู่ประชาชนทั่วไป ยกเว้นในกลุ่มผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานวัด นอกจากนั้นการจัดงานวัดยังมีการแบ่งแยกตามคุ้มบ้าน กล่าวคือ คุ้มหมู่ 3 จะแยกไปจัดงานวัดของตนเองต่าง-

หาก ส่วนหมู่ 1 และหมู่ 2 ส่วนมากจะจัดงานวัดร่วมกัน

ในเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมการช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ การลงแขก เอาแรงนั้น ผู้นำคนหนึ่งกล่าวว่า " การลงแขก เอาแรงนั้นไม่มีเลย มีแต่จ้างกับจ้าง" จะเห็นว่าวัฒนธรรมนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป การจ้างงานได้ถูกเข้ามาแทนที่การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กิจกรรมทุก ๆ อย่างถูกเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางเศรษฐกิจ และการหาเงินทั้งสิ้น ในชุมชนแห่งนี้มีการจ้างงานหลายอย่าง เช่น คานา โถนา เกี่ยว ข้าง นวดข้าว ปลูกมัน ขุดมัน ขนมัน เสียหญ้ามัน (คายหญ้าโรมันสาปะหลัง) ฯลฯ โดยคิดค่าจ้างในอัตราวันละ 30 บาท เริ่มทำงานตั้งแต่ 08.30 น. ถึง 16.00 น. อย่างไรก็ตามการช่วยเหลืองานสังคมบางอย่างก็ได้รับการปฏิบัติอยู่ในบางกลุ่มบางคุ้ม เช่น งานศพ งานแต่งงานและงานบวช เป็นต้น

3.4 ลักษณะทางนิเวศวิทยา

ชุมชนศรีวิไล เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนถนนสายใหญ่สายหนึ่ง (ถนนบึงกาฬ-พรเจริญ) และมีถนนแยกย่อยออกจากชุมชนไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ทำให้ลักษณะของชุมชนศรีวิไล เป็นศูนย์กลางการติดต่อกับหลาย ๆ ชุมชน ที่ตั้งของชุมชนเป็นที่สูงที่น้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ ใกล้เคียง ๆ กับชุมชนมีหนองน้ำอยู่ 2 แห่งที่เรียกว่า หนองจันทน์ และหนองแวง การที่ชุมชนศรีวิไลมีทำเลที่ทำให้ติดต่อกันมาคมกับชุมชนอื่นได้สะดวก จึงทำให้ชุมชนนี้มีการขยายตัวเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองได้ค่อนข้างรวดเร็ว และจะกลายเป็นแหล่งธุรกิจการค้าได้ในอนาคต

ลักษณะการสร้างบ้านเรือนของประชาชนภายในชุมชน

ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ มีบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้อยู่ประมาณ 60 คร่าวเรือน ลักษณะของบ้านเป็นบ้านสูงประมาณร้อยละ 60 อีกร้อยละ 40 เป็นบ้านเสาเดี่ยวและบ้านพื้นคอนกรีตติดดิน หลังคาบ้านมุงด้วยสังกะสีเป็นส่วนใหญ่ คือ มุงด้วยสังกะสี 519 คร่าวเรือนคิดเป็นร้อยละ 89.64 มุงด้วยกระเบื้อง 5 คร่าวเรือน และมุงด้วยหญ้าคา 54 คร่าวเรือน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) ลักษณะของผาบ้านทำด้วยไม้แผ่นยาวเป็นส่วนใหญ่ นอก-

จากนั้น เป็นฝ้ายบ้านที่ทำด้วยปูนซีเมนต์ และไม้กระแตะ (ไม้ไผ่สาน) ภายในชุมชนมีส่วนร่วมใช้ 319 คราว เรือน คิดเป็นร้อยละ 55.09 ที่เหลืออีก 260 คราว เรือนไม่มีส่วนใช้ และมักจะ เป็นครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในแถบชานเมือง ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ป่าสวนและไร่นา ซึ่งได้อาศัยทำเล เหล่านี้ เป็นที่ขยับถ่าย

เกี่ยวกับการมีสัตว์เลี้ยงไว้ในการประกอบอาชีพ พบว่า ประชาชนจำนวน 110 คราว เรือนมีวัวควายเป็นของตนเอง คิดเป็นร้อยละ 18.99 และอีก 145 คราว เรือนได้เข้าวัวควายในการประกอบอาชีพ (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2529) จะเห็นว่าในชุมชนแห่งนี้มีอัตราส่วนของสัตว์ใช้งานที่เป็นของตนเองน้อยลง แต่มี การเข้าสัตว์ใช้งานในอัตราที่สูงขึ้น

3.5 ลักษณะทางเศรษฐกิจและอาชีพ

ลักษณะการประกอบอาชีพของประชาชนภายในชุมชนศรีวิไลมี ความแตกต่างกันมากขึ้นตามความชำนาญเฉพาะของแต่ละบุคคล การประกอบอาชีพและผลิต เพื่อการยังชีพค่อย ๆ เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า และพาณิชยกรรมมากขึ้น การ เกษตรกรรมเพื่อการยังชีพอย่างเดียวมีอัตราส่วนลดลง แต่เป็นการเกษตรกรรมเพื่อการค้า ขยายมากขึ้น รวมทั้งมีการประกอบอาชีพค้าขาย พ่อค้าคนกลางและนายหน้ามากขึ้น อาชีพ ต่าง ๆ ของประชาชนภายในชุมชนได้แก่ เกษตรกรรม ข้าราชการ พาณิชยกรรมและ อุตสาหกรรม เช่น ธุรกิจค้าขาย บริการ รับจ้าง ช่างฝีมือ นอกจากนี้ยังมีการประกอบ อาชีพอื่น ๆ อีกที่มีไม่มากนัก เช่น ประมงน้ำจืด การเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

การประกอบอาชีพของประชาชนส่วนใหญ่ จะเป็นการประกอบ อาชีพมากกว่าหนึ่งอย่าง ซึ่งมีอยู่ถึง 466 คราว เรือน คิดเป็นร้อยละ 80.48 อาชีพเหล่านี้ ได้แก่ เกษตรกรรม รับจ้าง ค้าขาย และช่างฝีมือ อาชีพหลักของประชาชนเหล่านี้ ได้แก่ การทำนา และโรมันสำปะหลัง ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาส่วนใหญ่ จะทำโรมันสำปะหลังด้วย คราว เรือนที่ทำนามีถึง 466 คราว เรือน คิดเป็นร้อยละ 80.48 การทำนาทำได้ปีละ 1 ครั้ง ได้ผลผลิตไร่ละ 240 กิโลกรัม ส่วนโรมันสำปะหลังได้ผลผลิตไร่ละ 1,500 กิโลกรัม ผล

ผลิตจากข้าวไร่ เพื่อบริโภคเองและขายอีกส่วนหนึ่ง ส่วนมันสำปะหลังผลิตเพื่อการค้าขาย
 อย่างเดียว สำหรับอาชีพอื่นคือ ทำธุรกิจค้าขายอย่างเดียว จำนวน 68 ครัวเรือน รับจ้าง
 อย่างเดียว 37 ครัวเรือน และประมงอีก 8 ครัวเรือน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่ง
 ชาติ 2529)

สำหรับที่ดินที่ใช้ในการประกอบอาชีพนั้นส่วนใหญ่มี กรรมสิทธิ์
 เป็นของตนเอง แต่ก็มีเช่าที่ดินมากขึ้นมีประมาณ 70-80 ครัวเรือน เกี่ยวกับการกู้เงิน
 มาลงทุนประกอบอาชีพนั้น ส่วนใหญ่แล้วทั้งพ่อค้าและเกษตรกรต่างก็กู้เงินมาลงทุนประกอบ
 อาชีพแทบทุกครัวเรือน (ดำรงค์ หวังหมูกกลาง , สัมภาษณ์)

3.6 ลักษณะทางการศึกษา

ชุมชนศรีวิไลมีแหล่งให้การศึกษอบรมความรู้แก่ประชาชนภายในชุมชนคือ โรงเรียนประถมศึกษา(โรงเรียนบ้านศรีวิไล) ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้น
 ประถมปีที่ 1 (ป.1) ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (ป.6) มีครูประจำอยู่ 27 คน มีนักเรียน 787
 คน และโรงเรียนมัธยมศึกษา(โรงเรียนศรีวิไลวิทยา) ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นมัธยม
 ศึกษาปีที่ 1 (ม.1) ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.3) มีครูประจำอยู่ 21 คน มีนักเรียน
 330 คน นักเรียนจากทั้งสองโรงเรียนมีทั้งที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและที่มาจากชุมชนอื่น
 จากการสำรวจของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2529 พบว่า
 ประชาชนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนที่จบการศึกษาภาคบังคับ (ป.4 หรือ ป.6) และไม่ได้
 เรียนต่อ มีจำนวน 1,968 คนที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นป.1-ป.6 จำนวน 622 คน กำลังศึกษา
 อยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น-ตอนปลายจำนวน 119 คน กำลังศึกษาอยู่สูงกว่าชั้นมัธยมปลาย
 จำนวน 11 คน และมีคนที่อ่านเขียนไม่ได้อยู่ 1 คน นอกจากนั้นยังมีประชาชนที่ได้รับการ
 อบรมความรู้เพิ่มเติมจากทางราชการคือ การฝึกอบรมด้านอาชีพ จำนวน 3 ครั้ง การฝึก
 อบรมด้านการศึกษานานาชาติ จำนวน 2 ครั้ง การฝึกอบรมด้านความมั่นคงแห่งชาติ จำนวน 2 ครั้ง
 และการฝึกอบรมด้านอนามัย จำนวน 2 ครั้ง ในชุมชนแห่งนี้ ยังมีแหล่งอบรมให้ความรู้แก่
 เด็กเล็กก่อนวัยเรียนอายุ 3-5 ปี ถูกแนะนำให้จัดตั้งขึ้นจากทางราชการ ที่เรียกว่า
 "ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (ศพด.)" จำนวน 1 ศูนย์ แม้ว่าภายในชุมชนแห่งนี้ จะมีความตื่นตัว

ในการส่งบุตรหลานไปเรียนต่อในระดับที่สูง ๆ มากขึ้น แต่ก็ยังมีอยู่จำนวนน้อย ทั้งนี้เนื่อง จากว่าชุมชนแห่งนี้ยังอยู่ไกลจากสถานศึกษาใหญ่ ๆ นั้นเอง

3.7 ลักษณะทางการปกครองและการบริหารของทางราชการ

ชุมชนศรีวิไลเป็นที่ตั้งของที่ทำการกำนันตำบลศรีวิไล ซึ่งมีนาย คาร์งค์ หวังหมู่กลาง เป็นกำนัน มีนายบุญรวม อาจโยธา เป็นสารวัตรกำนัน มีสมาชิกคณะกรรมการสภาตำบล (กสค.) คนอื่น ๆ อาศัยอยู่ภายในชุมชน

ชุมชนนี้เป็นที่ตั้งของที่ทำการผู้ใหญ่บ้านอยู่ 3 หมู่บ้าน ซึ่งแบ่ง แยกอำนาจหน้าที่การปกครองออกจากกันอย่างเป็นทางการ คือ หมู่ 1 มีนายคาร์งค์ หวังหมู่ กลาง(กำนัน) เป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 2 มีนายคำดี ธรรมสุนาเป็นผู้ใหญ่บ้าน และหมู่ 3 มีนาย ทองยศ นนทะภา เป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) แยกจากกัน โดยไม่ซ้ำซ้อนกัน กม.แต่ละชุดมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองเป็น รองประธาน และมีกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ ในกรณีที่มีการตัดสินใจต่าง ๆ ที่มีผล กระทบต่อประชาชนทั้งชุมชน (3 หมู่บ้าน) ผู้นำสำคัญของ กม. ทั้ง 3 หมู่บ้าน จะมา ประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อตัดสินใจปัญหานั้น โดยจะจัดให้มีการประชุมขึ้นที่ศูนย์พัฒนาตำบล (ศพค.) หรือที่ทำการกำนันตำบล (บ้านกำนัน) ในบางกรณีอาจมีการเชิญผู้นำราชการ บางคนที่เกี่ยวข้อง มาร่วมประชุมตัดสินใจปัญหานั้นด้วย

ส่วนราชการที่ไปตั้งอยู่ภายในชุมชนได้แก่

- (1) โรงเรียนประถมศึกษา(โรงเรียนบ้านศรีวิไล)
- (2) โรงเรียนมัธยมศึกษา(โรงเรียนศรีวิไลวิทยา)
- (3) สถานีตำรวจภูธรตำบล(ศรีวิไล)
- (4) ที่ทำการไปรษณีย์ (ศรีวิไล)
- (5) สถานีอนามัยตำบล (ศรีวิไล)
- (6) หมวดการทางกรมทางหลวง

- (7) สำนักงานไฟฟ้าตำบล (ศรีวิไล)
- (8) หน่วยซ่อมบำรุงรักษาทาง หน่วยที่ 4
รพช.หนองคาย
- (9) ที่ทำการเกษตรตำบล (ศรีวิไล)

นอกจากนี้ยังมีสำนักงานที่มีลักษณะ เป็นกิ่งทางการที่ได้จัดตั้งขึ้น
ในชุมชนแห่งนี้ ได้แก่ ศูนย์พัฒนาตำบล (ศพต.) และตลาดสด ส่วนราชการและสำนัก
งานกิ่งทางการ ที่ได้กล่าวนี้ มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำอยู่ภายในชุมชนแห่งนี้ และ
ส่วนใหญ่แล้วจะพักอาศัยอยู่ในชุมชนด้วย

เจ้าหน้าที่ราชการที่มีได้มีสำนักงานตั้งอยู่ แต่ได้ออกไปปฏิบัติ
หน้าที่ในชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ได้ไปให้คำแนะนำในการจัดตั้งศูนย์พัฒนาตำบล
(ศพต.) กลุ่มเยาวชน กลุ่มเด็กไหมพรม กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า และกลุ่มช่างซ่อม
เครื่องยนต์

3.8 ลักษณะทางเทคนิควิทยา

จากการศึกษาการใช้เทคนิควิทยา ในหมู่ในการประกอบอาชีพ
และการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนภายในชุมชนพบว่า ภายในชุมชนมีเครื่องสี
ข้าวอยู่ 10 เครื่อง เครื่องสูบน้ำ 22 เครื่อง เครื่องตัดมันฝานมัน (และลานมัน) 5
เครื่อง รถไถเดินตาม 30 คัน รถทัวร์เกษตร (รถอีแต๋น) 8 คัน การใช้ปุ๋ยเคมีใช้ทุก
ครัวเรือนที่มีการทำเกษตรกรรม (धानา, ไร่มันสำปะหลัง, และพืชผักอื่น ๆ) พันธุ์ข้าวแบบ
ใหม่มีประมาณร้อยละ 50 เช่น พันธุ์ กข.8และมะลิ ส่วนการกำจัดแมลง ใช้ยากำจัดแมลง
ทุกครัวเรือนที่ทำเกษตรกรรม เช่น ยีห้อ โพลีดอล โพลีดอล เป็นต้น

นอกจากนี้ในชุมชนแห่งนี้ยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการ
ดำเนินชีวิตต่าง ๆ อีก ซึ่งได้แก่ รถยนต์ 50 คัน สามล้อเครื่อง 12 คัน และมีการใช้น้ำ
ประปาในชุมชน จำนวน 37 ครัวเรือน (คำรงค์ หวังหมูกกลาง, สัมภาษณ์)

3.9 ลักษณะทางสันตนาการ

สิ่งที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนาน และพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนภายในชุมชนได้แก่ ภาพยนตร์ (หนังเร่,หนังชายยา) วงดนตรี หมอลำ ราววง และการแข่งขันกีฬา ซึ่งจัดให้มีขึ้นเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันคล้ายวันก่อตั้งโรงเรียน วันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ บุญบั้งไฟ บุญเผวาส (บุญมหาชาติ) และงานรื่นเริงที่จัดให้มีขึ้นเป็นพิเศษตามความเหมาะสม

สำหรับความสนุกสนาน เพลิดเพลินประจำวันของประชาชนภายในชุมชนได้แก่ การดูรายการทางโทรทัศน์ซึ่งมีรายการภาพยนตร์ ละคร ดนตรี หมอลำและกีฬา ความสนุกสนานในรอบสัปดาห์ได้แก่ การแข่งขันชกมวยไทย ซึ่งถ่ายทอดทางโทรทัศน์สัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง นอกจากนี้ยังมีสนุกเกอร์ ติโก้ และกอล์ฟ สำหรับบุคคลที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษเป็นบางกลุ่ม

3.10 ลักษณะทางด้านครอบครัว

ลักษณะของครอบครัวในชุมชนแห่งนี้ ปรากฏว่าครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยาย (extended family) มีจำนวนน้อยลง คือประมาณร้อยละ 40 และครอบครัวขนาดเล็ก (nuclear family) มีจำนวนมากขึ้น คือมีประมาณร้อยละ 60 ของครอบครัวทั้งหมด ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากว่า ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ค่อนข้างใหม่ ประชาชนภายในชุมชนโยกย้ายมาจากที่อื่น มาตั้งหลักแหล่งในชุมชนแห่งนี้ จึงทำให้ลักษณะของครอบครัวเป็นครอบครัวขนาดเล็ก คนเฒ่าคนแก่ในครอบครัวมีอยู่น้อย และถูกลดบทบาทความสำคัญลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านการประกอบอาชีพ และด้านการปฏิบัติทั่ว ๆ ไป ภาระกิจที่สำคัญของคนเฒ่าคนแก่ที่สำคัญคือ กิจกรรมทางศาสนาและงานวัด ภายในครอบครัวบทบาทของพ่อลดลง แม่และลูกมีอิสระมากขึ้น ลูกมีความเกรงกลัวพ่อแม่มีน้อยลง

ในเรื่องการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวพบว่าหนุ่มสาวมีอิสระในการเลือกคู่ครองเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นคู่ครองในชุมชนเดียวกัน หรือต่างชุมชน แต่

พ่อแม่ผู้ปกครองก็ เข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจให้ความเห็นชอบ แนะนำตักเตือนในทางที่ ถูกที่ควร และจัดการเกี่ยวกับการแต่งงานให้เป็นไปตามความเหมาะสม การหย่าร้างหลัง การแต่งงานถือเป็น เรื่องธรรมดา ไม่ถือว่าเป็นความผิดร้ายแรงเหมือน เช่นแต่ก่อน

สรุปการคิด เลือกรวมชน

ในบทนี้ได้กล่าวถึงการเลือกรวมชน โดยใช้หลักเกณฑ์ที่ได้สร้างขึ้น บรากรกว่าได้ชุมชนชนบท 3 ชุมชน ที่มีลักษณะแตกต่างกัน 10 ประการ ชุมชนดังกล่าวได้แก่ ชุมชนหนองนาแซง เป็นชุมชนชนบทดั้งเดิม ชุมชนโนนสมบูรณ์เป็นชุมชนชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลง และชุมชนศรีวิไล เป็นชุมชนชนบทกิ่งเมือง ลักษณะที่แตกต่างกันของชุมชนทั้ง 3 นี้ อาจจะมีผลทำให้ลักษณะของผู้นำปัจจัยที่ทำให้เกิดอำนาจของผู้นำ และการสร้างอำนาจ ของผู้นำในชุมชนทั้ง 3 นี้ มีความแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป